

PAPER DETAILS

TITLE: Dede Cöngi'nin Siyâsetü's-Ser'iyyesi'nin Ceza Hukuku Degeri

AUTHORS: Mustafa ÜNAL

PAGES: 1593-1634

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1441106>

İstanbul Hukuk Mecmuası

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Başvuru: 15.04.2020
Revizyon Talebi: 02.06.2020
Son Revizyon: 21.07.2020
Kabul: 05.11.2020

Dede Cöngi'nin Siyâsetü's-Şer'iyyesi'nin Ceza Hukuku Değeri

Mustafa Ünal^{*}

Öz

İslâm hukukunda siyaset kavramı ve içeriği tarih boyunca en tartışmalı konulardan biri olmuştur. Özellikle Hanefî fıkhi içerisinde gelişim göstermiş olan siyâset, Osmanlı Devletinde uygulama alanı bulmuştur. Ceza hukuku açısından ele alınması gereken siyaset ile ilgili olarak Osmanlı devletindeki en önemli eserlerden biri Dede Cöngi'nin Siyâsetü's-Şer'iyye'sidir. Siyâsetü's-Şer'iyye'de müellif, siyâset müeyyidesinin hukuka uygunluğuna yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Bu kavramı açıklarken aynı zamanda, ceza hukuku ilkelerine, suç teorisine dair hükümlere, bazı suç tiplerine ve bunlara öngörülen yaptırımlara, muhakeme hukukuna ve infaz hukukuna ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Eserde ele alınan konular incelendiğinde, eserin ceza hukukuna ilişkin önemli miktarda açıklamalar da ihtiva ettiği görülecektir. Bu özelliğiyle eser, Osmanlı Ceza Kanunlarına temel teşkil edebilecek bir niteliktedir. Yapılmış olan tercümelerinden biri, eseri maddeler halinde inceleyerek bir kanun hüviyetine büründürmüştür. Bununla birlikte eser, fıkıh kitaplarından birçok nakil yapmış olup bu özelliğiyle doktrinsel bir nitelik de göstermiştir. Yazıldığı döneme göre büyük öneme sahip olan eserde, tanımların yapılmamış olması ve suç teorisine ilişkin hükümlerin azlığı gibi bazı eksikler de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Dede cöngî, Siyâsetü's-Şer'iyye, Siyaset, Vali-yi cerâyim, Siyâseten katl

The Criminal Law Value of Al-Siyasa Al-Shar'ia of Dede Cöngî

Abstract

The concept and content of siyasa in Islamic Law has been one of the most controversial topics throughout history. The concept of siyasa, which has developed especially in the Hanafi fiqh, has been a method used in the Ottoman State. One of the most important treatises in the Ottoman Empire regarding the siyasa that should be examined in terms of Criminal Law is Al-Siyasa Al-Shar'ia Of Dede Cöngî. The author gave explanations regarding the compliance with laws of the siyasa sanction in Al-Siyasa Al-Shar'ia Of Dede Cöngî. While explaining this concept the author also gave explanations about principles of criminal law, crime theory, certain types of crime and sanctions prescribed to them, the law on criminal procedure and the law on criminal execution. When the topics discussed in the treatise are examined, it will be seen that the treatise contains a significant amount of explanations regarding the criminal law. With this feature, the treatise has the quality to form a basis for the Ottoman Criminal Codes. One of its translations, in the form of articles, is in the form of code text. In addition to this, the treatise has made many quotations from fiqh books, and with this feature, it has also showed the doctrinal feature. There are some deficiencies in the treatise, which is of great importance compared to the period it was written, such as not being defined and insufficiency of explanations related to crime theory.

Keywords

Dede cöngî, Al-Siyasa al-Shar'ia, Siyasa, Vali-i cerâyim, Capital punishment

* **Sorumlu Yazar:** Mustafa Ünal (Arş Gör), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.
E-posta: mustafaunal@erbakan.edu.tr ORCID: 0000-0003-3454-9694

Atf: Unal M, "Dede Cöngi'nin Siyâsetü's-Şer'iyyesi'nin Ceza Hukuku Değeri" (2020) 78(3) İstanbul Hukuk Mecmuası 1593.
<https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.3.0012>

Extended Summary

Al-Siyasa Al-Shar'îya Of Dede Cöngî has importance in terms of both political treatise and criminal law. In this study, Al-Siyasa Al-Shar'îya has not been handled in terms of political treatise, but has been examined in terms of criminal law. Although the treatise shows a political treatise's feature at the time of its writing, it will be seen that there is a study on criminal law when it is analyzed well. During the examination of the treatise, it was left within the period and the own legal system. So, actually, the value of criminal law in terms of Islamic law and Ottoman law was examined.

In the introduction part, explanations were made regarding the life of the author, his other works and the subject, language, fiqh value and influence of the treatise. In the second part, the definitions of the concepts covered in the treatise are made. While making these definitions, the explanations on which the author is based are included and explanations were made about the parts that the author did not explain. In the third section, the principles of criminal law are examined. This section focuses on the authority of penalization, crime and punishment equality and individualization of penalties. In the fourth part, explanations about crime theory are given. In this section, especially the contrariety to laws subject is examined. In the work, the special appearance forms of crime, the crime-effect states and the situations that terminate the criminal relation are explained. In the fifth chapter, the types of crime mentioned in the treatise are examined. The explanations about the different types of crime were examined and their relationship with capital punishment was evaluated. In the sixth section, the sanctions and security measures foreseen for crime types are stated. In particular, the punishment penalties were examined. Explanations regarding the situations in which the death penalty can be imposed and how it can be executed are included. In the seventh chapter, the explanations of the book law on criminal procedure and law on criminal execution are examined together. The explanations in the treatise about how the proceedings will be operated, which evidence will be used and in what way are used are included. In the conclusion part, an evaluation was made on the value of the criminal law of the treatise.

In this study, it is aimed to examine the developments of criminal law in Islamic Law and Ottoman Law and, investigate whether the treatise will constitute a basis for criminal codes, or not, in terms of Ottoman Law. In addition to these general objectives, it is aimed to examine the concept of siyasa, which has found applications in the Ottoman State and has been one of the most controversial topics in terms of Islamic law throughout history. Accordingly, the relationship between the concept of siyasa and other crimes has been examined. It was examined who was authorized to impose tazir punishment, and the differences between the governor and the kadî were explained. In this respect, it has been examined that the treatise indicates the differences between executive and judicial powers in the sixteenth century.

While explaining the concept of siyasa, which is one of the most controversial subjects of Islamic criminal law, it is aimed to reveal the basic features of Islamic criminal law. As a result of the explanations about the types of crimes and punishments in the treatise, the principles of Islamic criminal law are shown. For this purpose, the sanctions foreseen according to each crime type were mentioned. The sanctions were examined according to their degrees and in which cases security measures were applied.

The results achieved in this study can generally be expressed as follows: Al-Siyasa Al- Shar'iyâ, shows a feature that can form a basis for the Ottoman Criminal Codes. In addition to this, there are plenty of views quoted from fiqh books. This situation causes the treatise to be seen as a fiqh book at the same time. Siyasa is considered as a punishment within the scope of tazir. Siyasa generally means to increase the penalties. Siyasa punishment (capital punishment) is considered a death penalty. The judiciary and executive have different features.

While writing this study, the original text of Dede Cöngi Efendi, and especially its translations, were examined. The work has been examined in terms of all areas of criminal law, and the value expressed by the treatise in terms of criminal law has been tried to be revealed. During this study, the topics in the treatise were classified under different titles.

Dede Cöngî'nin Siyâsetü's-Şer'iyyesi'nin Ceza Hukuku Değeri

I. Giriş

A. Müellifi

Müellifin tam adı, Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm'dir. Dede Cöngî, Kara Dede ve Dede Halife gibi lakaplarla da anılmıştır.¹ Amasya (Uluköy) Sonusalıdır. 1514 (h. 920) yılına değin deri tabaklama işiyle iştigal eden müellif sonrasında ilim tahsiline koyulmuştur. Evliya Çelebi, debbağlıkla uğraştığı sürenin 60 yıl olduğunu ifade etmektedir.² İlimde özellikle fıkıh (Hanefî fıkıhı), tefsir ve Arap edebiyatı alanlarında derinleşmiş ve farklı görevler de icra etmiş olmakla birlikte özellikle ilmi doğrultusunda müderris, müftü ve müfessir sıfatlarını haiz olmuştur. 1528-1529 (h. 935) tarihinde mülazım olarak Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde göreve başlamış ve ardından burada müderrisliğe yükselmiştir. Tire Kara Kadı Medresesi, Merzifon Sultâniyesi, Diyarbakir Medresesi ve Halep Hüsrev Paşa Medresesi'nde müderrislik görevini icra etmiştir. Bunun yanında müderrislik görevini icra ettiği kimi yerlerde müftülük görevini de yerine getirmiştir. 1550 (h. 957) yılında taltif edilerek kendisine Süleymâniyye-i İznik pâyesi verilen müellif, 1558 (h. 965) senesinde Kefe müftülüğü ile görevlendirilmiştir. 1564 (971) tarihinde hakkında azil kararı verilmiş ancak bu karar daha sonra geri alınmıştır. 1565 (972) yılında ise müellif, yaşlılığı nedeniyle istifasını sunmuştur. 1567-1568 (h. 975) tarihinde Bursa'da vefat etmiştir.³ Hoca Muhammed Karamanî mescidi avlusuna defnedilmiştir.⁴ Dede Cöngî Efendi, Osmanlı'nın 42. Şeyhülislâmı olan Minkarîzâde Yahya Efendi'nin de dedesidir.⁵

Dede Cöngî Efendi yerine getirdiği görevler esnasında birçok eser kaleme almıştır.⁶ Biz çalışmamızda bu eserlerden Siyâsetü's-Şer'iyye'yi konu edineceğiz. Bu eserin, dört farklı Türkçe tercümesi mevcuttur. Bunlardan en meşhuru Mehmet Sebzi Efendi'nin tercümesidir. Diğer iki tercümeden biri İsmail Müfid Efendi'ye diğeri ise, Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi'ye aittir. Ancak Ârif Efendi eseri daha da genişleterek tercüme etmiştir. Dördüncü tercüme ise, Asım Cüneyd Köksal tarafından günümüz Türkçesi'ne yapılmıştır.

¹ Ahmet Akgündüz, 'Dede Cöngî', *DİA*, C IX (TDV Yayınları 1994), 76; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, C III (Tarih Vakfı Yurt 1996), 882; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C I, (Haz: Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen), (Meral ty), 298; Marinos Sariyannis and E Ekin Tuşalp Atiyas, 'The Imperial Heyday: The Formation of the Ottoman System and Reactions to It', *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, (Brill 2019), 105.

² Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C II (Yapı Kredi 1998), 35.

³ Akgündüz (n 1) 76; Süreyya (n 1) C III, 882; Abdullah Sabit Tuna, *Osmanlı Siyasetname Geleneği İçinde Dede Cöngî'nin Yeri ve Eserinin Tahlihi* (İÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 32.

⁴ Tahir Efendi (n 1) C I, 298.

⁵ Turan Açık, 'Dede Cöngî'nin Siyâsetü's-Şer'iyyesi'nin Mehmet Sebzi Efendi Tercümesi', 2016, 2 (3), *Journal of Turkish Language and Literature*, 1-24, 5; Ahmet Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku*, C I, (OSAV 2011), 557.

⁶ Bu eserlerle ilgili bilgi için bkz: Dede Cöngî, *Şer'i Siyaset*, (çev: Asım Cüneyd Köksal), (İlke 2019), 9 ff. Akgündüz (n 1) 76, 77; Tahir Efendi (n 1) C I, 298, 299.

B. Telif ve Neşir Tarihi

Dede Cöngî'nin, Arapça olarak kaleme aldığı es-Siyâsetü's-Şer'iyye adlı eserinin Kanuni Sultan Süleyman devrinde yazıldığı bilinmekte olup net yazım tarihi bilinmemektedir.⁷

C. Üslubu

Eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Arap diline vâkıf olan Dede Cöngî Efendi bu eseri yazarken dili güzel bir şekilde kullanmıştır. Eser maddeler halinde yazılmış bir halde değildir. Eserin, Osmanlı Türkçesine, yukarıda ifade edildiği üzere üç farklı tercümesi yapılmıştır.⁸ Eserin yazımının 16. yüzyılda, çevirilerinin de 17. ve 19. yüzyıllarda yapılmış olması nedeniyle üslubu bugün için anlaşılma hususunda gayret istemektedir. Mehmet Sebzî Efendi tercümeyi kaleme alırken herkes tarafından oldukça anlaşılır bir dil kullanacağını ifade etmiş ve dönemi içerisinde anlaşılır bir üslupla tercümeyi gerçekleştirmiştir.⁹ Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi tercüme ederken eseri bir kanun metni gibi düzenleyip genişletmiştir. Bunun nedeni de, kendisinin hem resmi olarak şeyhülislamlık görevini hem de Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye üyeliği görevini ifa etmesinden dolayı tercümeyi bir kanun koyucu gibi hareket ederek yapması olarak görülebilir. Bu tercümenin üslubu ağırdır.¹⁰ Eserin günümüz Türkçesine ise bir tercümesi yapılmıştır. Asım Cüneyd Köksal tarafından yapılan bu tercümenin dili açık ve anlaşılması kolaydır.

D. Fıkhi Değeri

Siyasetü's-Şer'iyye kavramı, orta dönem Hanefî fakihlerden itibaren görülse de bu konuyu özellikle, Karafî, İbn Teymiyye, İbn Kayyım el-Cevziyye gibi alimler ele almış ve açıklamışlardır. Osmanlı devletinde ise Dede Cöngî Efendi'ye kadar bu konunun kısmi incelemeler dışında ele alındığını söylemek güçtür. Dede Cöngî Efendi de mezkur alimlerden alıntılarla bu konuyu ele almıştır.¹¹ Dede Cöngî Efendi'den sonra bu konunun Osmanlı hukuk müktesebatında daha fazla işlendiği görülse de, kendinden önce müstakil bir örneği görülmediği için Dede Cöngî'nin risalesi, bu konunun aydınlatılması hususunda önemli bir görev ifa etmiştir.¹² Tam bir kanun hüviyetinde olmamakla birlikte kanunlaşmaya elverişli yapısıyla, eserini usul

⁷ Zeynep Gül Erel, *Dede Cöngî's Risâletü's-Siyâseti's-Şer'iyye: A Context Analysis Through Its Translations In The Sixteenth And The Nineteenth Centuries* (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Graduate School of Economics and Social Sciences, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), 4.

⁸ Akgündüz (n 5) C I 557.

⁹ Minkarizâde Kemâlüddin İbrâhîm, *Terceme-i Risâle-i Siyâset-i Şer'iyye*, (çev: Mehmet Sebzî Efendi), (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu, no: 4982, 1121 / 1709), 2b.

¹⁰ Akgündüz (n 5) C I 558, 559.

¹¹ H Yunus Apaydın, 'Siyâset-i Şer'iyye', *DİA*, C 37, (TDV 2009), 299-300.

¹² Tuna (n 3) 35, 36.

ve fûru kitaplarından faydalanarak oluşturan Dede Cöngî Efendi¹³, Kur'an, Sünnet ve sahabe örneklerinden yola çıkarak getirdiği delillerle inceleme konularını açıklamış, yöneticilerin ağır ceza verebilmelerinin meşruiyet zeminini ifade etmiştir.

E. Tesiri

Arapça olarak kaleme alınan eser, üzerinden çok süre geçmeden yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Bu çevirilerden Mehmet Sebzi Efendi'ye ait olanı, Turan Açık tarafından transkript edilmiştir. Turan Açık eserin öneminden bahsederken, yazıldığı dönemin en önemli meselelerinden olan Siyâset-i şer'iyye konusuna değinerek örfün şeriata uygunluğunu açıkladığını belirtmiştir.¹⁴ Meşrebzâde Ârif Efendi'ye ait olan bir diğer çeviriyi ise Ahmet Akgündüz transkript etmiştir.¹⁵

Ömer Nasuhi Bilmen'in, Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu adlı eserinde ceza hukukuna dair konuları işlediği üçüncü ciltte velâyeti ceraim ve siyâset-i şer'iyye gibi hususları anlatırken Dede Cöngî Efendi'den yararlandığı ifade edilebilir. Ancak modern atıf usulleriyle yazılmış bir eser olmaması dolayısıyla atıflarda görülmeyen bu durum, her iki esere birlikte bakıldığında fark edilebilir.¹⁶

Uriel Heyd, "Studies In Old Ottoman Criminal Law" adlı eserinde, Siyâsetü's-Şer'iyye'ye atıflarda bulunmuş ve kaynakçasında yer vermiştir.¹⁷ Mehmet Akman, "Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması" isimli eserinde, Siyâsetü's-Şer'iyye'ye birçok kez atıfta bulunmuş ve bu eseri kaynakları arasında göstermiştir.¹⁸ Muharrem Midilli, "Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şariat-Kanun Ayrımı" adlı eserinde en temel kaynaklarından biri olarak Siyâsetü's-Şer'iyye'yi kullanmış ve birçok yerde atıf yapmıştır.¹⁹ Ayrıca yazar, Dede Cöngî'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye'sinin, Osmanlı ceza kanunlarının hukuki temellendirmesi olup olmayacağını tartıştığı bir kitap bölümü de neşretmiştir.²⁰ Asım Cüneyd Köksal, "Fıkıh ve Siyaset (Osmanlılarda Siyâset-i Şer'iyye)", adlı çalışmasında temel bir kaynak olarak Siyâsetü's-Şer'iyye'yi kullanmış, birçok yerde atıf yapıp, kaynakçasında da göstermiştir.²¹ Ahmet Yaman, "Siyaset ve Fıkıh" isimli eserinde Siyâsetü's-Şer'iyye'ye atıfta bulunmuş, ayrıca

¹³ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 2a; Uriel Heyd, *Studies In Old Ottoman Criminal Law*, V L Menage (ed), (At The Clarendon Press, 1973), 199, 202.

¹⁴ Akgündüz, (n 5) C I 557.

¹⁵ Dede Cöngî (n 6) 67 ff.

¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C III, (Bilmen ty), (910 ff), s.328.

¹⁷ Heyd (n 13) xvii, 198-204, 246, 250, 252, 281, 304,

¹⁸ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (Eren 2004), 51, 52, 61, 81, 84, 150, 107, 188.

¹⁹ Muharrem Midilli, *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şariat-Kanun Ayrımı* (Klasik 2019), atıf yaptığı bazı sayfa numaraları: 91, 92, 93, 94, 96, 100, 105, 116, 120, 121, 125, 129, ... ,332.

²⁰ Muharrem Midilli, 'Dede Cöngî'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye'si Osmanlı Ceza Kanunlarının Hukuki Temellendirmesi midir?', *Osmanlı İlm-i Fıkıh Âlimler, Eserler, Meseleler*, (İsar 2017), 225 ff.

²¹ Asım Cüneyd Köksal, *Fıkıh ve Siyaset Osmanlılarda Siyâset-i Şer'iyye*, (Klasik 2017, 34, 43, 51, 77, 78, 82, ..., 321.

kaynakçasında da bu esere yer vermiştir.²² Ahmet Gökçen, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri” adlı çalışmasında bu eserden yararlanmış ve esere atıfta bulunmuştur.²³ Yavuz Aykan, “A Legal Concept in Motion: The ‘Spreader of Corruption (sa’i bi’l-fesad) from Qarakhanid to Ottoman Jurisprudence”, isimli makalesinde Siyaset’üş-Şer’iyye’ye atıflarda bulunmuştur.²⁴ “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl” adlı kitabın yazarı olan Ahmet Mumcu, bu eseri kaynak olarak kullanmamıştır. Hayreddin Karaman Mukayeseli İslâm Hukuku adlı kitabında, bu esere herhangi bir atıf yapmamış ve kaynakları arasında göstermemiştir.

Mustafa Avcı, “Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler”, “Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler”, “Türk Hukuk Tarihi” ve “Hukuk Tarihimizde Hapis” isimli kitaplarında Dede Cöngi’nin Siyâsetü’s-Şer’iyye’sine atıflar yapmış ve kaynakçasında yer vermiştir.²⁵ Ayrıca, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması”²⁶, “Töre Cinayetlerinin Tarihi Kökenleri”²⁷, “İslâm’ın Ceza Hukukuna Katkısı”²⁸, “Kasten Öldürme ve Kasten Yaralama Suçlarının Manevi Unsurlarını Ayırt Etmeye Yarayan Ölçütler”²⁹, “Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası”³⁰, “Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış”³¹, “Osmanlı Hukukunda Suça Teşebbüs”³² isimli makalelerinde de birçok atıf yapmıştır.

II. Muhteviyat

A. Konusu

Siyâsetü’s-Şer’iyye giriş bölümü ve onu müteakiben beş fasıldan müteşekkildir. Giriş bölümünde, siyâset tarif edilmiş ve iki türe ayrılarak belirtilmiştir. İlk fasılda

²² Ahmet Yaman, *Siyaset ve Fıkıh*, (İz, 2015), 73, 74.

²³ Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, (İstanbul 1989), 9.

²⁴ Yavuz Aykan, ‘A Legal Concept in Motion: The ‘Spreader of Corruption (sa’i bi’l-fesad) from Qarakhanid to Ottoman Jurisprudence’, 2018, *Islamic Law and Society*, 4, 7, 14.

²⁵ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Adalet 2018) atıf yaptığı bazı sayfa numaraları: 22, 23, 24, 64, 114, 184, 214 236, 248, 251, 261, 262, 263, 295, 297, 312, 334, 335, 339, 342, 349, ..., 472; Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Adalet, 2018) atıf yaptığı bazı sayfa numaraları: 39, 64, 66, 76, 78, 80, 101, 122, 124, 171, 237, 241, 243, 249, 260, 261, 266, 280, 310, 316, 317, 331, 338, ..., 637; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Atlas, 2019) atıf yaptığı sayfa numaraları: 258, 273, 274, 279, 295, ...; Mustafa Avcı *Hukuk Tarihimizde Hapis* (Adalet, 2019), atıf yaptığı bazı sayfa numaraları: 32, 33, 39, 40, 109, 111, 114, 118, 149, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 172, 181, 184, 185, 187, 193, 194, ..., 414.

²⁶ Mustafa Avcı, ‘Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması’, 2003, (147) *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 45-76, 56, 61, 74.

²⁷ Mustafa Avcı, ‘Töre Cinayetlerinin Tarihi Kökenleri’, (2005), (158), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 119-144, 122, 125, 136, 139.

²⁸ Mustafa Avcı, ‘İslâm’ın Ceza Hukukuna Katkısı’, (2008), (8), *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 113-148, 117.

²⁹ Mustafa Avcı, ‘Kasten Öldürme ve Kasten Yaralama Suçlarının Manevi Unsurlarını Ayırt Etmeye Yarayan Ölçütler’, (2005), *KHUKA*, 86-98, 87.

³⁰ Mustafa Avcı, ‘Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası’, (2018), 26(2) *SÜHFD*, 15-45, 30, 35, 37, 41.

³¹ Mustafa Avcı, ‘Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış’, (2004), 12 (3-4), *SÜHFD*, 87-159, 97, 113, 115, 119, 143.

³² Mustafa Avcı, ‘Osmanlı Hukukunda Suça Teşebbüs’, (2013), 2, *ERÜHFD*, 7-37, 18.

“Siyâset-i Şer’iyyenin Kitap ve Sünnet ile Meşruiyetine Delâlet Eylemenin Beyanındadır” başlığı ile siyasetin meşruiyetini ispata yönelik delillerden bahsedilmektedir. İkinci fasıl, “Fî-Ahkâm Hâze’l-Bâb” başlığı ile kadıların siyasetle amel edebileceğini beyan etmektedir. Valiler ile kadıların yargılamaya ilişkin farklarından bahsedildiği üçüncü fasıl “fî’l-Fark Beyne Nazar’ıl-Kâdî ve Nazar-i Vâli’l Cerâyim” başlığını taşımaktadır. Dördüncü fasıl “fî’d-De’âvi bi’t-Tühem” başlığı ile zanlıları, sabıkaları ve tanınırlıkları açısından üç kısma ayırarak incelemiştir. Son fasılda ise “Faslun fî’t-Ta’zir” başlığı atılmış ve tazir kapsamında önleyici tedbirler alınabileceği anlatılmıştır. Bu beş konu üzerine kurulu olan eserin ana konusu ise cezaların ağırlaştırılmasıdır. Bu hususta zina, hırsızlık, hırabe, bağy, livata (sodomilik) gibi suçlar üzerinde incelemede bulunulmuştur.

B. Tanımlar

Dede Cöngî Efendi, eserinde doğrudan tanımlamada bulunmamış ancak başta siyaset olmak üzere bazı kavramlar üzerinde çokça durup, niteliklerini açıklamıştır. Eserin anlaşılabilmesi için bu kavramların bilinmesi gerekmektedir. Bu başlıkta bu kavramlarla ilgili bilgi verilecektir.

1. Siyâset-i Şer’iyye

Siyaset genel sözlük anlamı itibariyle, devlet işlerini düzenlemek ve yürütmek maksadıyla ilgili tutulacak yol, yöntem, özel görüş veya anlayış³³, “*seyislik, at idaresi, politika*”³⁴, “*tedbir-i umur, hükümet etmek, her işi yerli yerince yapmak*”³⁵ olarak ifade edilmektedir. Bu kelime Kur’an-ı Kerim’de geçmezken hadislerde ise “*halkın işlerini yönetme*” ve “*at terbiye etme*” anlamlarında geçmektedir.³⁶ Siyaset ıstılahi manada, tazir, ceza, idam cezası, devlet başkanının genel adap ve kamu yararına yönelik halk üzerindeki emir ve nehyi olarak tanımlanmaktadır.³⁷ Anlamına bakıldığı zaman siyaset tazir ile eş anlamda kullanılabildiği gibi taziri aşan şekilde de kullanılabilmektedir. Siyaset tazir dışındaki genel düzenlemeleri de kapsamına alabilir. Örneğin; tazir ancak bir suça karşılık öngörülebilenken, siyaset bir suç mukabilinde olmaksızın kamu yararı gereği bir kişinin bir beldeden başka bir beldeye

³³ Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C IV, (MEB 1996), 2569.; Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük* (Arkadaş 2012), 1706; Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkah İlmî ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, (haz: Abdullah Kahraman), (Nizamiye Akademi 2016), 182.

³⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, (Aydın 1982), 1149.

³⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri* (Ensar 2016), 510; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılahları Kamusu* (OSAV 2018), 1136.

³⁶ Muhammed el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, (çev: Soner Duman, Halil Aldemir, Mehmet Odabaşı, Beşir Eryarsoy, İshak Emin Aktepe, İbrahim Tüfekçi), (Karınca & Polen 2017), “Enbiya”, 50; Ebu’l-Hüseyn Müslim bin İsmail el-Haccâc, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (çev ve şerh: Ahmed Davudoğlu), (Sönmez 1977), “İmare”, 44; Hızır Murat Köse, ‘Siyaset’, *DİA*, C 37, (TDV 2009), 294.

³⁷ Bilmen (n 16) C 3 (159), 22; Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati* (Başbakanlık 1991), 301; Develioğlu (n 34) 1149; Bilmen (n 33) 182.

sürülmesi şeklinde de olabilir.³⁸ Siyâset, siyasi ve idari yönü, diğer cezalara oranla daha ön planda olan yaptırımlar olarak karşımıza çıkar.³⁹ Siyaset, devlet başkanının, kadının yetki alanında bulunmayan bütün konuları düzenleyebilmesi noktasında serbestçe kullanabileceği ve kadınlara şeriatın belirlemiş olduğu sınırlar dahilinde uymak zorunda oldukları emirler verebileceği bir yetki olarak da tanımlanmıştır.⁴⁰ Ayrıca had cezalarının uygulanması doğrudan devlet başkanının salahiyetinde olduğu için, bunlara da siyaset denmiştir.⁴¹ Siyaset kelimesi siyâset-i şer'iyye kavramının kısaltması olarak da kullanılmıştır.⁴²

Siyâset kelimesinin anlaşılması hususunda siyâset-i âmme ve siyâset-i hasa kavramları da önemlidir. Siyâset-i âmme: Bütün bir toplumun yararına ve düzenine yönelik olarak koyulmuş olan bir kısım hükümler⁴³ olarak, siyâset-i hasa ise, katledilmeleri suretiyle de olsa, bazı suçlular hakkında vuku bulacak cezalandırma ve tedbir⁴⁴ olarak ifade edilebilir.

Siyâset ve hukuka uygunluk anlamında şer'iyye kelimelerinden oluşan siyâset-i şer'iyye kavramı, “Beşeriyetin salâh ve intizamı için şer-i şerifin kabul ve iltizam ettiği bir kısım âli ahkâmdan ibarettir.”⁴⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Diğer bir tanımla, “siyâset-i şer'iyye hikmet ve maslahata nazaran muamelat ve ukubatta şiddet ile iltizam etmekten ibarettir. Erbab-ı fesat hakkında ülülemin tatbikine şeran mezun olduğu katil ve şiddetli tâzirat bu kabildendir.”⁴⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere siyâset-i şer'iyye daha şiddetli, ağırlaştırılmış müeyyideler için kullanılmış olan bir tabirdir.⁴⁷ Nitekim İbn Âbidin, şer'i olarak cezası olan bir suçun müeyyidesinin fesadı gidermek maksadıyla ağırlaştırılması, ağırlaştırılmış şer', olarak tarif etmiştir.⁴⁸ Muînü'l-Hükkam'da siyasete ilişkin hükümlerdeki genişlemenin hukuka uygun olduğu yani siyasetin şer'i olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹ Ayrıca, meydân-ı siyâset kavramı, idâm cezasının tatbik edildiği yer⁵⁰, siyâset olunmak ise şer'i cezaların infaz olunması manasında kullanılmıştır.⁵¹

³⁸ Bilmen (n 16) C III, (919), 330; Akgündüz (n 35) 1137.

³⁹ Murat Polat, ‘İslâm Ceza Hukukunun Karakteristik Özelliklerinden Bazı Örnekler’, 2017, 9, AUID, 249-286, 268.

⁴⁰ Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, (çev: Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener), (Otto, 2018), 76, 77.

⁴¹ Akgündüz (n 35) 1137.

⁴² Apaydın (n 11) 299; Köksal (n 21) 33.

⁴³ Bilmen (n 16) C III (163), 23; Türk Hukuk Lügati (n 37) 301; Erdoğan (n 35) 510; Akgündüz (n 35) 1138; Develioğlu (n 34) 1149.

⁴⁴ Bilmen (n 16) C III (164), 24; Türk Hukuk Lügati (n 37) 301; Erdoğan (n 35) 510; Akgündüz (n 35) 1138; Develioğlu (n 34) 1149.

⁴⁵ Bilmen (n 16) C III (160), 22.

⁴⁶ Türk Hukuk Lügati (n 37) 301.

⁴⁷ Heyd (n 13) 202.

⁴⁸ İbn Âbidin, Muhammed Emin bin Ömer bin Abdülaziz Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, (Dâr'ul-Fikir 1421/2000), C IV, 15.

⁴⁹ Ebu'l-Hasan, Alâeddin Ali bin Halil et-Trablûsî el Hanefî, *Muînü'l Hükkam*, (Daru'l-Fikir, ty), 176.

⁵⁰ Develioğlu (n 34) 1149; Akgündüz (n 35) 1136; Püsküllüoğlu (n 33) 1707.

⁵¹ Akgündüz (n 35) 1136.

Eserde “*Siyâset’i-tağlîz cezâ-i cinayettir.*”⁵² şeklinde ifade edilmiştir. Yukarıdaki açıklamalardan da yola çıkıldığında Dede Cöngî Efendi’nin, genel manada suç kavramını ifade eden ancak yaygın olarak insan öldürme ve yaralama suçları için kullanılan cinayetin⁵³ karşılığında siyâseti ağırlaştırılmış bir müeyyide olarak kullandığı görülmektedir. Dede Cöngî Efendi siyâset kavramını, siyâset-i âdile ve siyâset-i zalime olarak ikiye ayırmıştır. Siyâset-i âdilenin sağlanması için siyâset-i şer’iyyenin çok önemli ve gerekli olduğunu ifade eder.⁵⁴

a. Siyâset-i Âdile

Şerî’atın ruhuna ve genel hukuk prensiplerine uygun olacak biçimde devletin meseleleri düzenlemesi ve milletin işlerini tedbir için yararlı olan hükümler olarak tarif edilebilir.⁵⁵ Halkın haklarını zalimlerden ve haksızlardan kurtaran siyasettir, şerî’ata uygundur.⁵⁶ Siyâset-i âdilenin ihmali kul haklarının ve hududullahın korunamamasına, ehl-i şerrin cesaret bulmasına sebep olur.⁵⁷

b. Siyâset-i Zâlîme

Siyâset-i âdilenin tersine⁵⁸, halkın hukukuna münafî, şer’iate aykırı bir idare tarzıdır.⁵⁹

2. Sai bi’l-fesad

Sai bi’l-fesad kavramının tanımlanmasında genel anlamıyla, net bir ölçü olmayıp bu kavram üzerinde bir keyfiliğin de olduğu ifade edilmiştir.⁶⁰ Ancak mer’i hukukta bu kavramın karşılığı olarak suçu meslek edinen kimse veya tehlikeli suçlu gibi ifadeleri kullanabiliriz. Kişinin sai bi’l-fesad olup olmadığı genellikle fetvalarla belirlenmiştir.⁶¹

Naklettiği bir eserden yola çıkarak, “...adam boğmaya mutad olan kimesne sahib-i fitne ve sâi bi’l-fesad olduğu için siyaseten katl olunur...”⁶² diyen, Dede Cöngî

⁵² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 3a.

⁵³ Avcı, (n 25) 31; M Cevat Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, (Gümüşev 2019), 75; Cinayet için “zararlı fiil” nitelemesi için bkz Mehmed Mevkufâtî, *Mülteka’l-Ebhur, Mevkûfât*, (Mültekâ Tercümesi), (çev: Ahmed Davudoğlu), C II, (Sağlam 1980), 439.

⁵⁴ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 3a, 3b.

⁵⁵ Akgündüz (n 35) 1138.

⁵⁶ Bilmen (n 16) C III (161), 23; Erdoğan (n 35) 510; Heyd (n 13) 199.

⁵⁷ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 3b.

⁵⁸ Heyd (n 13) 200.

⁵⁹ Bilmen (n 16) C III (162), 23, Akgündüz (n 35) 1138; Erdoğan (n 35) 510.

⁶⁰ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, (Phoenix 2017), 43; Aykan, 2.

⁶¹ Avcı (n 25) 231; Mumcu (n 60) 94.

⁶² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 12a.

Efendi insan öldürmeyi alışkanlık haline getiren kişinin sai bi'l-fesad kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine naklettiği bir eser üzerinden, üç veya dört kere hırsızlık yapan kimsenin de sâi' bi'l-fesad sayılarak katledilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶³ “*sai bi'l-fesâd oldukları için katlleri helaldır*”⁶⁴ şeklindeki bir nakil ile, eserde sai bi'l-fesad olanlara uygulanacak müeyyidenin katledilmeleri olduğunu görmekteyiz.

3. Vali-yi Cerâyim

Vali-yi cerâyim, velâyet-i cerâyim görevini yerine getiren kişidir. Velâyet-i cerâyim, (velâyet-i mezalim) halk arasında ortaya çıkan suçlarla ilgili olarak bazı zorlayıcı tedbirler almaya yetkili olan kurumdur. Bu kişilerin memur oldukları kurum, divan-ı mezalim⁶⁵ olarak adlandırılır.⁶⁶ Vali-yi cerâyim, savcı, sorgu hakimi ve zabıta memurunun gördüğü görevleri yerine getirmiştir. Ancak, kadıların ve vali-yi cerâyimin yetkilerinin açıklandığı bölümde görüleceği üzere bu kişiler önlerine gelen olayda karar da vermişlerdir. Vali-yi cerâyim, vali-i mezalim olarak da adlandırılır.⁶⁷ Vâli-i cerâyim, Siyâsetü's-Şer'iyye'de kadıların arasındaki yargılamaya ve infaza ilişkin farklarla ele alınmıştır. Bu bölüm “Kadıların ve Vâli-yi Cerâyim'in Yetkileri” başlığı ile ileride gelecektir.

4. Tazir

Zıt anlamlı bir kavram olan tazir, “men, uslandırma, red, aşağılamak, hak üzere olmak ve icbar” anlamlarına geldiği gibi, “tasarruf, saygı duyma, tazim, yardım etme, takviye” anlamlarına da gelmektedir.⁶⁸ İstilahta tazir, hakkında türü ve miktarı nas yoluyla belirlenmiş bir ceza bulunmayan, Allah (cc) veya kul hakkına yönelik suçlardan ötürü, uygulanması gereken tedip ve ceza olarak tanımlanır.⁶⁹ Eserde ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere bazı tazir cezaları ve bunları uygulamaya yetkili olanlar hakkında açıklamalar yapılmıştır.

⁶³ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 12b.

⁶⁴ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 13a.

⁶⁵ Divan-ı Mezalim, “normal mahkemelerin karara bağlamakta zorlanacağı ceza ve hukuk davalarını karara bağlamak ve uygulamak, idarî şikâyetleri dinlemek üzere oluşturulmuş yüksek kurul” olarak tanımlanabilir. Celal Yeniçeri, ‘Mezalim’, *DİA*, C 29, (TDV 2004), 516; Ayrıntı için bkz Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed bin Habib el-Basrî, el-Maverdi, *el-Ahkâmü's-Sultaniye*, (muhakkik: Ahmet Câd), (Dârulhadis 2006), 130 ff; Vecdi Akyüz, *İslam Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim, Divan-ı Mezalim*, (MÜİFAV 1995), 19 ff.

⁶⁶ Akyüz (n 65) 84; Bilmen (n 33) 213, 214.

⁶⁷ Bilmen, (n 16) C III (910), 328.

⁶⁸ Bilmen (n 33) 197.

⁶⁹ Şemsu'l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed bin Ahmed, es-Serahsî, *el-Mebsût*, [Daru'l-Mârifet 1414/1993], C IX, 36; Alâeddin et-Trablûsî (n 49) 195; Bilmen (n 16) C III (174), 24; Muhammed Ebu Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fî'l-Fikhi'l-İslami*, (Daru'l-Fikri'l-Arabi 1998), (N 114), 89; Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Müessir Fülleri*, (TDV 2018), 46; Mehmet Aykanat, Melikşah Aydın, ‘Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları’ Mahmud Esad Seydişehrî'nin Ceza Hukuku Dersleri, Mehmet Aykanat, İbrahim Ülker (ed) (İstanbul 2020) 13.

C. Suç Tipleri ile Korunan Hukuki Yararlar

Eserin Meşrebzâde Efendi tarafından yapılan tercümesinde bazı suç tipleri ile korunan hukuki yararlar belirtilmiştir.⁷⁰ Buna göre, kısas gerektiren suçlarda kişilerin can ve vücut bütünlükleri, zina suçu ile nesep, kazif suçu ile namus, hırsızlık suçu ile mal varlığı, şûrb suçu ile akıl ve idrak yeteneği korunan hukuki yarardır. Siyâset uygulanan durumlarda da korunan hukuki yararlar bunlar olmaktadır.

III. İlkeler

A. Cezalandırma Yetkisi

Hız. Peygamber (sa) İslam devletini kurarken suç ve cezanın tayini ve infaz yetkisini yalnızca devlete bırakarak, bu yetkinin fertler veya fertlerin oluşturduğu kabileler tarafından yerine getirilmesini yasakladı.⁷¹ İslâm devletinin kuruluş aşamasında cezalandırmanın, toplumun kınama duygusunun bir ifadesi olduğu ve toplum adına devletin bununla görevlendirilmiş bulunduğu ifade edilmiş oldu.⁷² Dede Cöngî Efendi de cezalandırma yetkisinin devlete ait olduğunu ve onun görevlendirmiş olduğu memurlar eliyle gerçekleştiğini, özellikle bu memurlardan kadı ve vâli-yi cerâyim arasındaki farkları işlerken ve sonrasında tazire ilişkin açıklamalarda bulunurken ifade etmiştir. Ancak, “*Bir kimesneye şer’an tazir lâzım gelip rızasıyla ahar kimesneye benden şu cürm sâdır olmuştur meşru olan filan taziri bana eyle demek ile ol kimesne vech-i şer’i üzere olan taziri eyledikten sonra kadıya dahi götürseler tekrar tazir olunmaz. Evvelki tazir kifayet eder.*”⁷³ şeklindeki rivayetle müellif, tazir cezasını suçlunun rızası olması ve hukuka uygunluk arz etmesi şartıyla bir ferdin verebileceğini de belirtmiştir. Ancak aksi hallerde ve nehy-i münker oluşturmamayan durumlarda bu cezayı, görevli olanlardan başkasının icra edemeyeceğini belirtmiştir. Bununla ilgili daha ayrıntılı açıklamalar “Tazir Cezası Verme Yetkisi” başlığı altında yapılacaktır.

B. Suç ve Ceza Denkliği

Suç işlenmesi sonucunda toplum düzeninde meydana gelen bozulmanın giderilmesi için, suçluya adalete uygun ölçülü bir ceza verilir.⁷⁴ Bu cezanın suç ile orantılı olmaması durumunda adalet sağlanmamış ve toplum düzeni salaha kavuşmamış olur. Kur’an’da, “Bir kötülüğün cezası misliyledir (ona denk bir cezadır)”⁷⁵ manasındaki ayetlerde suç ve ceza dengesi belirtilmektedir.

⁷⁰ Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi, *Tercüme-i Siyâsetnâme*, (akt Ahmet Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Kamu Hukuku*, C I, (OSAV Yayınları 2011)), m 34.

⁷¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, C II, (çev: Mehmet Yazgan), (Beyan 2013), (1541), 765.

⁷² Avcı (n 25) 50.

⁷³ Meşrebzâde (n 70) m 110; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 28b.

⁷⁴ Mahmud Esad Efendi, *Şerh-i Kanun-ı Ceza*, (İstanbul 1302), 49; Avcı (n 25) 54.

⁷⁵ Yunus, 10/27; Şûrâ, 42/40.

Meşrebzâde Ârif Efendi, tercümesinde, “... *cerâim ve cinâyât, siğar ve kiber cihetiyle müthâlîfe olduğu gibi, üzerine müterettibe olan zevâcir ve ukubât dahi, bi-hasen'il-mekâdîr ve'l-ecnâs mütefâvite ve sâhib-i cerimenin müttehem ve şerir olup olmaması cihetiyle mütebayinedir.*”⁷⁶ şeklinde belirterek, suçların büyük ve küçük olarak ayrılacağını ve cezaların da bu suçlarla orantılı olarak tayin edeceğini belirtmektedir.

Eserde, üç, dört veya beş defa hırsızlık yapan kişinin bir kez hırsızlık yapan gibi olmayacağı⁷⁷ buna benzer biçimde livata mutadî olan kişiye de daha ağır ceza verilebileceği belirtilmiştir.⁷⁸ İnsan öldürmeyi adeti haline getiren kimsenin, cezasının da ağırlaştırılarak siyaseten katl edileceği belirtilmiştir.⁷⁹ Müellif, “*Bir müslim bir müslimin dizini açık görse rıfk ile ‘dizini ört ve setreyle’ desin ve rıfk ile böyle tazir eylesin eğer fahzından (uyluğundan) mekşuf görse unfle söyleyip amma darp eylesin. Sev’e yani dübüür ve kabulünden birini mekşuf görse setrini emreyleyip eğer leccederse tedib eylesin*”⁸⁰ şeklindeki nakliyle hukuka aykırı fiilin ağırlaşmasıyla ona uygulanacak cezanın da orantılı olarak ağırlaşaacağını belirtmiştir. Ayrıca Meşrebzâde tercümesinde, kişilere karşı bir suç işlememiş müddetçe daha önce sabıkalı olmayan bir kimsenin hukuka aykırı fiili ile işlemiş olduğu küçük bir suçtan ötürü doğrudan cezalandırılmaması, kendisinin korkutulup, uyarılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸¹ Buna göre kişilerin hakkını ihlal etmediği müddetçe ilk kez suç işleyen ve bu suçu hafif bir ceza gerektiren kişilere erteleme veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi müesseseler uygulanabilir.

C. Cezaların Bireyselleştirilmesi

“*Bireyselleştirme, ceza hukuku yaptırımının failin kişiliğine uydurulması anlamına gelir.*”⁸²

Meşrebzâde tercümesinde suç ve ceza denkliği kısmında da belirtildiği gibi suçlar küçük ve büyük olarak kısımlara ayrılmıştır. Cezalar da bunlara orantılı olarak uygulanmalıdır. Ayrıca henüz sabıkası olmayan iyi haliyle bilinen kimselere işlemiş oldukları suçlar nedeniyle uygulanacak müeyyideler de yine diğerlerinden ayrılarak daha hafif olmalıdır.⁸³ Hatta bu kimseler ilk kez işledikleri ve kişilere yönelik olmayan hafif bir ceza gerektiren suçlar nedeniyle doğrudan cezalandırılmayıp, korkutulmalı

⁷⁶ Meşrebzâde (n 70) m 5.

⁷⁷ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 6a, 12b.

⁷⁸ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 6a, 6b.

⁷⁹ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 12b.

⁸⁰ Meşrebzâde (n 70) m 110.

⁸¹ Meşrebzâde (n 70) m 8.

⁸² Avcı (n 25) 60

⁸³ Meşrebzâde (n 70) m 5.

ve uyarılmalıdırlar. Meşrebzâde'nin bu görüşünü günüz açısından, bireyselleştirme uygulanarak bu kişilere erteleme veya hükmün açıklanmasının geriye bırakılması müesseseleri uygulanabilir şeklinde ifade edebiliriz.⁸⁴

“Suç ve Ceza Denkliği” başlığında da görüldüğü üzere, Dede Cöngî Efendi, hırsızlık ve livata fiilini itiyad haline getirenlerin ölüm ile cezalandırılacağını ifade ederek, suçu itiyad haline getirmiş, tekerrür durumunda olanların cezalarının ağırlaştırılması gerektiğini belirtmiştir. “Sirkat ile maruf ise ikrar edince hapsi tatvil olunur” gibi rivayetlerle⁸⁵ sabıkalı olan suçlulara daha ağır cezalar verileceğini ifade etmiştir.

IV. Suç Teorisine Dair Hükümler

A. Suçun Maddi Unsurları

1. Fail

Valinin kendisine tabi olan bir kişiyi cebir ve tehdit ile bir eşya veya malı kendisi için tahsil etmek üzere, yanında bir nazır ile gönderdiği takdirde tahsildarın artık kusurluluğundan bahsedilmeyecektir.⁸⁶ Bu durumda vali doğrudan fail olarak sorumlu tutulur. Suçun maddi unsuru: mutlak cebir altındaki fiili zorlayana nispet edilir, zorlayan doğrudan fail sayılır.⁸⁷

B. Hukuka Aykırılık

Hukuk düzenince meşru görülmeyen bir fiilin işlenmesi fiilin bütün halinde hukuk düzeniyle çatışması olarak ifade edilebilir.⁸⁸ Bir fiilin hukuka aykırılığından bahsedebilmek için hem fiil hukuk düzeni ile çelişmeli hem de fiili hukuka uygun hale getirecek bir neden bulunmamalıdır.⁸⁹ Dede Cöngî Efendi eserde fiili hukuka uygun hale getiren bazı sebeplerden bahsetmiştir.

⁸⁴ Meşrebzâde (n 70) m 8.

⁸⁵ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 17b, 18a, 22b.

⁸⁶ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 23b.

⁸⁷ Meşrebzâde (n 70) m 95.

⁸⁸ Mehmet Boynukalın, ‘Suç’, *DİA*, C 37, (TDV 2009), 456.

⁸⁹ Avcı (n 25) 105.

1. Hukuka Uygunluk Halleri

a. Meşru Savunma

Bir kimsenin, kendisine veya başkasına ait olan, hukuken koruma altında bulunan bir hakka yönelik ortaya çıkmış haksız bir saldırıyı defetmek için, saldırıyla orantılı bir ölçüde güç kullanması durumu olarak ifade edilebilir.⁹⁰

Müellif bir naklinde şunları belirtmiştir: Evine girip kendisini öldürmek isteyen kişiyi öldüren kişi, durumu kadıya veya valiye haber verdiğinde, olay soruşturulur ve ev sahibinin anlattığı gibi olduğu anlaşılırsa ev sahibine ceza verilmez. Ancak eve giren kişinin daha önceden bir sabıkasının bulunmaması ve ev sahibinin iddiasını ispat edecek yeterli delilinin olmaması halinde kısasen ve kıyasen öldürülür ancak istihşanen kendisinden diyet talep edilir.⁹¹ Evine hırsızlık için girmeye çalışan kişiyi öldürenin bundan dolayı sorumlu tutulmayacağı bir başka rivayette belirtilmiştir. Ancak kendisinden diyet alınarak garâmet olunacağı⁹² ifade edilmiştir.⁹³ Buradan da anlaşıldığı üzere mala karşı meşru müdafaa kabul edilmektedir. Ancak müellif, naklettiği bir başka rivayette korunacak olan malın kıymetinin on dirhem ve üzeri olduğu takdirde kişinin katlinin de meşru müdafaa kapsamında değerlendirileceğini aksi halde katlin bu kapsama girmeyeceğini ifade etmiştir. Hırsızın on dirhemden fazla mal almak için geldiği fakat henüz on dirhem ederinde bir mal almadan kaçtığı durumda, yine meşru müdafaa kapsamında hırsıza ateş edilebileceği, çünkü korunacak olan malın on dirhem üzerinde olduğu ifade edilmiştir. Hırsız aldığı malı geri bırakırsa artık ona karşı meşru müdafaada bulunulmaz.⁹⁴

Müellif, “*Bir zani herif bir mümine avrete cebr ve zecr ile zina veyahut bir gulam-ı mezuna livata eylemek murat eyledikde eğer aher vechile def ve üzerlerinden katlden gayrıyla men eylemek mümkün olmayıp ol cabiri katl eyleseler demi hederdir.*”⁹⁵ şeklindeki nakliyle namusa karşı saldırılara yönelik meşru müdafaada bulunulabileceğini ve saldırgan öldürülerek bu saldırıdan kurtulmanın hukuka aykırı olmadığını ifade etmiştir.

⁹⁰ Bilmen (n 16) C 3, (121), 19; İbrahim Kâfi Dönmez, ‘Meşru Müdafaa’, *DİA*, C 29, (TDV 2004), 383; Avcı (n 25) 106.

⁹¹ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 22a, 22b.

⁹² Garâmet, sözlük anlamı itibarıyla kısaca “borç, para cezası” anlamına gelir. Akgündüz, *İstılahlar*, 1278; “*Bir kimse üzerine edası lâzım gelen şeydir. Borç ve diyet gibi.*” Bilmen (n 16) C VIII, (7 (30. Kitap)), 205; Hamdi Döndüren, ‘Garamet’, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, C III, (Şamil 2000), 20; Ancak “*İmam Muhammed katilden diyet alınmakla garamet olunur demiş.*” Dolayısıyla burada garamet olunması mali yaptırım uygulanması anlamındadır. Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 31b.

⁹³ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 31b; Meşrebzâde (n 70) m 114.

⁹⁴ Meşrebzâde (n 70) m 115; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 32a, 32b.

⁹⁵ Meşrebzâde (n 70) m 113.

b. Görevin İfası

Nehy-i münker, İslâm toplumlarında herkesin üzerine tevdi olunmuş bir görevdir. Bununla ilgili özellikle hisbe teşkilatı kurulmuş olsa da suçun işlendiği esnada, görenlerin de müdahale etmesi kimi zaman görev kimi zaman ise bir hak olarak karşımıza çıkar.⁹⁶ Müellifin nakletmiş olduğu, “Bir kimesne bir kimesneyi mucib-i tazir olan fuhşiyatta görse ve tazir eylese eğer fuhş eylediği halde tazir eylemiş ise caizdir nehy-i münker etmiş olur”⁹⁷ “Bir kimesnenin hanesinde savt-ı mezamir -ki düdük sadasıdır- istimâ olunsan ol makûle haneye bila-izin girilip nehy-i münker olunur. Zira ol sada zuhur eylediği gibi ol haneden hurmet sakat olur.”⁹⁸ rivayetlerden nehy-i münker görevinin icrası nedeniyle kişilerin fiillerinin hukuka uygun kabul edileceği ifade edilmiştir. Görevli olan kişiler ise, kendilerine gelen ihbar doğrultusunda bir eve girebilir⁹⁹, cezaları infaz edebilirler. Kişilerin görevleri nedeniyle icra etmiş oldukları fiillerden dolayı sorumlulukları doğmaz.

c. Hakkın Kullanılması

aa. Tedip Hakkı

“Valideynin veled hakkında olan taziri vali münferiden afv eylemek caiz değildir. Meğer valideynin afvı munzam ola.”¹⁰⁰ Ebeynlerin çocuğa tazir uygulama hakları vardır ve bu hakkı valinin yalnız başına affetmesi düşürmez.

Müellif, kocanın karısına ve efendinin kölesine hadd uygulayacak düzeyde olmamakla birlikte tedip uygulama hakkının olduğundan bahsetmiştir.¹⁰¹ “Mevla abdine ve zevc zevcesine tazir eylediği gibi”, “bir kimesnenin kölesi bir seyyie işlese kendi tazir etmeyip kadiya getirip tazir ettirsin demiş. İmam Ebu'l-Leys rıza vermeyip mezhebimizin hilafıdır abd ve zevcede sahibi için tazir vardır lakin hadd-i şer'i yoktur diye cevap verip reddeylemiş.”¹⁰²

bb. Şikayet (Dava) Hakkı

Lian, hakim huzurunda kocanın, karısının zina ettiğini veya doğmuş olan ya da doğacak olan çocuğun zinadan kaynaklandığını yemin ile iddia etmesi, karısının da kendi masumiyeti ve kocasının yalan söylediği üzerine aynı şekilde yemin etmesidir. Bu durumda koca kazif, karı ise zina ile cezalandırılmaz.¹⁰³

⁹⁶ el-Maverdi (n 65) 349, 350; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 35a, 35b; Meşrebzâde (n 70) m 118.

⁹⁷ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 29a.

⁹⁸ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 33a; Meşrebzâde (n 70) m 117.

⁹⁹ Meşrebzâde (n 70) m 116; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 33b.

¹⁰⁰ Meşrebzâde (n 70) m 106; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 27a.

¹⁰¹ Bu hakların içeriğiyle ilgili olarak bkz. Avcı (n 25) 124 ff.

¹⁰² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 28b, 29a.

¹⁰³ İbn Âbidin (n 48) C III, 482, 483; Schacht (n 40) 203; Mehmet Âkif Aydın, ‘Liân’, *DİA*, C 27, (TDV 2003), 172; Avcı (n 25) 426.

Mülaane yapıldığı durumda, koca yemini ile, kazif suçu nedeniyle cezalandırılmaz ve başka bir delil de istenmez. “Zevc-i mülâine beyyine lâzım olmayıp yemini ile halas olup hadd-i kazf lâzım gelmez.”¹⁰⁴

d. İlgilinin Rızası

“Bir kimesneye şer’ân tazir lâzım gelip rızasıyla aher kimesneye benden şu cürm sadır olmuştur meşru olan filan taziri bana eyle demek ile ol kimesne vech-i şer’i üzere olan taziri eyledikten sonra kadıya dahi götürseler tekrar tazir olunmaz.”¹⁰⁵ Daha önce de ifade edildiği gibi, bir kimseye kendi rızasıyla tazir uygulanabilir ve tazir uygulayan kimsenin fiili bu durumda hukuka aykırı kabul edilmez.

C. Kusurluluğu Kaldıran veya Azaltan Sebepler

1. Zorunluluk Hali

Zorunluluk haline, zaruret hali de denir. Sözlük manası itibariyle büyük ihtiyaç, sıkıntı, savuşturulamayacak ölçüde zorluk olarak ifade edilen zaruret, ıstılahta, dinen yasaklanmış bulunan bir fiilin işlenmesi durumunda, failin sorumluluğunu kaldırarak derecede büyük tehlike ve zarar nedeniyle söz konusu olan özür halidir.¹⁰⁶

Müellif, düşman ile savaş esnasında, düşmanın Müslümanları ve küçük çocukları kendilerine siper etmeleri durumunda, genel zararı def için, özel zarar olan bu kişilerin öldürülmesi yoluna gidilebileceğini¹⁰⁷ ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durumda bu kişileri öldürenlerin cezai bir müeyyideye uğramayacakları belirtilir. Bunun nedeni ise, zorunluluk halidir. Eğer o kişiler öldürülme, onlardan çok daha fazlası ölecektir. Meşrebzâde tercümesinde de kangren olan organın diğer organlara da zarar vermemesi için kesilebileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁸

2. Cebir ve Tehdit (İkrah)

İkrah, bir kimseyi cebir ve tehdit yoluyla aslında yapmak istemediği veya yapmasının hukuka uygun olmadığı bir fiili yapmaya zorlanmasıdır.¹⁰⁹ İkrahın kusurluluğu ortadan kaldıran geçerli bir ikrah olması için şu şartları içermesi gerekir: Tehdit eden şahsın, tehdide konu zararı vermeye kudreti olmalı, ikraha maruz olan kişi bundan ötürü korkarak kendinden talep edilen şeyi yapmalı, ikrah ile isteneni

¹⁰⁴ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 8a.

¹⁰⁵ Meşrebzâde (n 70) m 110; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 28b.

¹⁰⁶ Halit Çalı, ‘Zaruret’, *DİA*, C 44, (TDV 2013), 141; Vehbe Zuhayli, Nazariyyetü’ ed-Darüretü’Şer’iyye, (Müessesetu’-Risâle 1985), 67, 68; Ali Haydar Efendi, Dürerü’l-Hükkâm, C I, (çev: Rasim Gündoğdu, Osman Erdem), (DİB 2017), 80.

¹⁰⁷ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 15a.

¹⁰⁸ Meşrebzâde (n 70) m 55.

¹⁰⁹ Erdoğan (n 35) 241; Akgündüz (n 35) 578; Avcı (n 25) 147; Dağcı (n 69) 140.

yapmadan bundan kurtulma imkanı bulunmamalı, tehdit, kişinin canına, malvarlığına veya bir yakınına yönelmeli, ikrah sonucu yapılması istenen şey hukuk düzenince bir suç kabul edilmeli, ikraha maruz kalan kişi bu ikrahın ortaya çıkmasına bilerek neden olmamalıdır.¹¹⁰

Valinin kendisine tabi olan bir kişiyi cebir ve tehdit ile bir eşya veya malı kendisi için tahsil etmek üzere, yanında bir nazır ile gönderdiği takdirde tahsildarın artık kusurluluğundan bahsedilmeyecektir. Ancak tahsildarın yanına bir nazır tayin edilmemesi durumunda artık kusurluluğu kaldıran bir ikrahtan söz edilemez dolayısıyla tahsildarın sorumluluğu kalkmaz.¹¹¹ Çünkü ilk durumda tahsildar valinin görevlendirmiş olduğu nazırın yanında bir alet konumundadır ve serbest iradesi ile hareket edememektedir. Ancak ikinci durumda yanında herhangi bir zorlayıcı nazır olmamasından ötürü iradesinin aynı ölçüde sakatlandığından bahsedilemez.

3. Hata

Hata, kişinin iç dünyasında düşündüğü ile dış dünyadaki gerçekliğin birbirine uygun olmamasıdır. Hata durumuna göre kişinin sorumluluğu tamamen ortadan kalkabilir. Gerçek bir saldırının bulunmaması ancak karşı tarafça var olduğu kanaatiyle savunma yapılması durumunda, hukuka uygunluk sebeplerinin maddi şartlarında hatadan bahsedilir. Bu halde meşru savunmadan bahsedebilmek için, savunanın fiilini haklı kılacak ölçüde kuvvetli bir kanaatinin ve buna uygun bir durumun bulunması gerekmektedir.¹¹²

Gece vakti kendi evine giren bir kişi, ev halkı tarafından tanınmasa ve kendilerine zarar vereceği düşünülse ev halkının o kişiye müdahale etmesi meşru müdafaa kapsamında değerlendirilir ve bir sorumluluk doğmasına yol açmaz.¹¹³ Bu olayda hukuka uygunluk sebeplerinin maddi şartlarında hata bulunmasına rağmen bu hata ev halkının meşru savunma kapsamında değerlendirilmesine engel olmamıştır.

4. Haksız Tahrik

Haksız bir hareketin, fail üzerinde oluşturduğu hiddet veya şiddetli elemin etkisi nedeniyle, failin suçu işlemesi durumunda haksız tahrikten bahsedilir. Ancak haksız tahrik kusurluluğu tamamen kaldırmayıp, azaltan bir haldir.¹¹⁴

İki kişi birbirlerine hakaret edip ardından da kavga etseler, herhangi biri meşru

¹¹⁰ Avcı (n 25) 149-150; Mehmet Aykanat, Mustafa Ünal, 'Şerh-i Kanun-ı Ceza'nın Hukuki Değeri' Mahmud Esad Seydişehir'i'nin Ceza Hukuku Dersleri, Mehmet Aykanat, İbrahim Ülker (ed) (İstanbul 2020) 82, 83.

¹¹¹ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 23b.

¹¹² Avcı (n 25) 158, 161.

¹¹³ Meşrebzâde (n 70) m 114; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 31b.

¹¹⁴ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Seçkin 2019), 460; Berrin Akbulut, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Adalet 2019), 591, 592; Avcı (n 25) 162.

müdafaâ kapsamına alınmayıp her ikisi de yargılanır. Ancak bu fiilleri başlatan kişi biliniyorsa onun cezası daha ağır olur.¹¹⁵ Bu durum diğer kişinin haksız tahrikten yararlanması nedeniyledir.

D. Suçun Özel Görünüş Biçimleri

1. İştirak

İştirak, birden fazla kişinin bir suçun işlenmesine katılmasıdır.¹¹⁶ Bir suçun işlenmesine azmettiren, yardım eden veya müşterek fail olarak suçu birlikte işleyen kişi de o suçtan dolayı sorumlu olur. Suçun işlenmesinde bir başkasını araç olarak kullanan kişi ise dolaylı fail olarak sorumlu tutulur.¹¹⁷

Valinin kendine tabî olanlardan birini, ikrah ve cebr yoluyla para veya mal tahsili için bir kişiye göndermesi durumunda, malı alınan kimse; eğer tahsildarın yanında bir nazır varsa tahsildara karşı dava açamaz eğer tahsildar yanında bir nazır olmaksızın gelirse ondan da malını alabilir.¹¹⁸ İkinci durumda tahsildar üzerindeki fiili hakimiyet tam olarak sağlanmamıştır dolayısıyla burada iştirakten bahsedilebilir ancak ilk durumda tahsildar bir araç konumundadır ve vali burada dolaylı fail olarak sorumlu tutulacaktır.

E. Suça Etkili Haller

1. Tekerrür ve İtiyad

*“...(Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”*¹¹⁹

Tekerrür, kişinin, işlemiş olduğu suç nedeniyle hakkında daha önce bir cezaya hükmedilmiş veya bu cezası infaz olunmuş olmasına rağmen yeniden suç işlemesi durumudur. İtiyad ise, bir şeyi alışkanlık haline getirme, adet edinme olarak ifade edilebilir. Tekerrür ve itiyad genel ağırlatıcı sebeptir.¹²⁰

Eserde, livata fiilini itiyad haline getirenlerin ölümle cezalandırılması gerektiği nitekim, beşinci defa hırsızlık yapan kişinin ölüm ile cezalandırılıyor olduğu

¹¹⁵ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 19a.

¹¹⁶ Akgündüz (n 35) 628.

¹¹⁷ TCK m 37, 38, 39.

¹¹⁸ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 23b.

¹¹⁹ Mâide 5/95; Tekerrürle ilgili diğer ayetler: Enâm 6/28, Zuhuruf 43/50, Duhan 44/15,16; İtiyadla ilgili ayetler ise: Nisâ 4/107, Tevbe 9/101; Vakia 56/46.

¹²⁰ Avcı (n 25) 229, 246; Mustafa Çağrırcı, ‘İtiyat’, *DİA*, C 23, (TDV 2001), 463.

belirtilmiştir.¹²¹ Bir başka yerde de naklettiği üzere üç veya dört defa hırsızlık yapan kişi de ölüm ile cezalandırılır.¹²²

F. Ceza İlişkisini Sona Erdiren Haller

1. Af

Af, İslâm ceza hukukunda “*sanık hakkındaki hukukî takibattan vazgeçme veya mahkûmun cezasının bir kısmını yahut tamamını bağışlama anlamında kullanılır.*”¹²³

Kişi haklarını ihlal etmeyen bir suç işlendiği takdirde bu suçu cezalandırma konusunda vali muhayyerdir. Suçluya gerekli cezayı verebileceği gibi onu affedebilir de. Ancak kişi haklarını ihlal eden bir suç ancak mağdurun affetmesi ile affedilebilir ki bu durumda da vali yine muhayyerdir. Mağdur affetmiş olsa da vali isterse yine cezalandırabilir. Ebeveynin çocuğa uyguladıkları taziri vali yalnız başına affedemez. Ancak valinin affına daha sonradan ebeveynin affı da eklenirse geçerli olur.¹²⁴

V. Suç Tipleri

A. Kasten İnsan Öldürme

Hukuken öldürülmesi meşru olmayan bir insanı, silah veya buna benzer öldürücü bir aletle, kasten öldürmektir.¹²⁵ Kasten insan öldürenin cezası kısas edilmesidir.¹²⁶ Ancak, boğarak insan öldüren ve insan öldürmeyi itiyad haline getiren kişi kısasen değil; siyâseten katl ile cezalandırılır.¹²⁷

B. Kasten Yaralama

Karşılıklı olarak hakaret edip, birbirini darp etmiş olan kişilerden, darp fiili önce kim tarafından icra edilmişse onun suçu daha büyüktür.¹²⁸

C. Hırsızlık

Hırsızlık suçunun tüm şartları olduğu takdirde had olarak müeyyidesi sağ elin bilekten kesilmesidir. Ancak Hanefilere göre hırsızın aldığı malı iade etmesi durumunda had cezası uygulanmaz.¹²⁹

¹²¹ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 6a.

¹²² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 12b; Alâeddîn et-Trablûsî (n 49) 186.

¹²³ Fahrettin Atar, ‘Af’, *DİA*, (TDV 1988), 395.

¹²⁴ Meşrebzâde (n 70) m 106; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 26b, 27a.

¹²⁵ Bilmen (n 16) C III (205), 28.

¹²⁶ Bakara 2/178, 179.

¹²⁷ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 12b; Meşrebzâde (n 70) m 43.

¹²⁸ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 19a.

¹²⁹ Avcı (n 25) 380, 386, 387.

Çalıntı mal bir müttehemin zilyetliğinde bulunduğu takdirde, müddei bununla birlikte başka malların da çalındı dese de ona sadece bu mal iade edilir. Ancak vali zilyetliğinde mal bulunan müttehemi hapseder ve müddeinin diğer mallarıyla ilgili soruşturma yapar. Eğer hapsedilen kişi hırsızlıktan ötürü sabıkalıysa suçunu ikrar ettiğinde salıverilmez ve hapsi uzatılır.¹³⁰ Dede Cöngî Efendi, bu durumda had uygulanmayacak olsa da sabıkasından ötürü hapis süresinin uzatılacağını ifade etmiştir. Üç defa ve üzerinde hırsızlık yapanların da had olarak el kesme ile değil, siyâseten kat ile cezalandırılmaları gerektiğini belirtmiştir. Yani itiyadi hırsız siyâseten katledilebilir.¹³¹

D. Zina

*“Zina, ceza ehliyeti olan bir erkeğin, cinsel münasebette bulunma hakkı veya şüphesi olmadan, kendisine cinsi meyil duyulan ve hayatta olan bir kadınla rızasıyla önden (vagina) cinsel münasebette bulunmasıdır.”*¹³² Bu suçun müeyyidesi muhsan olanlar için recm, muhsan olmayanlar için ise 100 değnek vurulması ve sürgündür.^{133, 134}

*“Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur.”*¹³⁵ ayetine binaen müellif, *“bir kimesne mahremini nikah ve vat' eylese Ahmed ve İshaq ol kimse katl ve malı ahz u girift olunur dediler”* şeklindeki nakliyle, mahremi ile evlenip cima eden kişinin katledilmesi ve malına el konulması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶ Zina bir had suçu olmasına rağmen, zina eden mahremini, muhsan ile zina edeni gören kişinin bu durumlarda mahremiyle zina eden kişiyi veya her iki kişiyi de öldürebilmesinden bahsedilmiştir.¹³⁷ Aslında görevli olmayan kişilerin had cezası verme yetkileri yoktur ancak burada daha çok meşru müdafaa durumunun söz konusu olduğu ifade edilebilir. Buna ilişkin açıklamalar çalışmanın meşru müdafaa ve tazir cezası verme yetkisine ilişkin kısımlarında yapılmıştır.

Müellif, *“bir kimesnenin mahremini aher kimesne zina ederken görse zaniyi katl eylemesini caiz görmüşler.”* şeklindeki nakilde bir kimsenin mahremini zina ederken gördüğü vakit zaniyi öldürmesinin, ve yine *“bir kimesne bir aher muhsan kimesneyi zina ederken görüp mukaddem feragat ve terk eyle deyu sayha eyledikde zani fariğ olmasa ol kimesne zaniyi katl helal ve caizdir.”* şeklindeki bir nakilde de evli bir kimsenin

¹³⁰ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 22b.

¹³¹ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 6a, 12b; Meşrebzâde (n 70) m 44.

¹³² Avcı (n 25) 234.

¹³³ Sürgün, Hanefî ve Şafililerce hapis, Maliki ve Hanbelilerce bir başka belde ikamete zorunlu tutmaktır. Ayrıca Hanefiler sürgünü tazir, cumhur had cezası olarak kabul eder. Avcı (n 25) 288.

¹³⁴ Avcı (n 25) 288, 289.

¹³⁵ en-Nisâ 4/22.

¹³⁶ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 14b.

¹³⁷ Meşrebzâde (n 70) m 122, 113.

zina ettiği görüldüğünde bunlara ayrılmasının söylenip ancak bu fiili bırakmazlarsa zaninin öldürülmesinin hukuka uygun olacağını ifade etmiştir.¹³⁸ Eserin son bölümünde ise müellif bu konuya ilişkin tartışmalara yer vermiş ve eşi ile bir erkeği zina ederken bulduğunda yalnız erkeği veya her ikisini öldürmesi üzerine, Muaviye'nin, Hz. Ali'ye bu olayı sorduğunu ve Hz. Ali'nin: “*Ebu'l-Hasen gibi adem dahi bu iddiayı ederse madem ki dört şahit ile isbat etmeye cinayeti için kısas olunur*”¹³⁹ şeklinde cevap vermiştir. “*Bir kimesne zevcesiyle bir herifi zina ederken görüp katl eylese ve zina ederken katl eylediğini iddia ve valî onu tekzib eyleyip beyyine talep eyledikde iki şahit kifayet eder*”¹⁴⁰ şeklindeki başka bir rivayette ise, ispat için iki tanığın gerekli olduğunu belirtmiştir. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla zina işleyen mahremi, cariyesi veya evli birini gören kişinin gerek nehy-i münker, gerek meşru müdafaa gerekse cezalandırma olarak değerlendirilsin, ispat hususunda farklı görüşler mevcuttur. Ancak hiçbir rivayet bu kişilerin öldürülmeyeceğini ifade etmemektedir. Dolayısıyla zina suçu had olarak yargılaması yapılmadan önce, fiilin işlendiği esnada buna şahit olan kişi, bu fiili işlediklerini ispat edebilmesi halinde bu kişileri öldürebilecektir.

Müellif bir naklinde de, fücür (ensest ilişki) durumunda ise failin idam edilmesi malının ise müsadere edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴¹

Zinaya teşebbüsün cezalandırılması ile ilgili olarak müellif, bir çocuğu kalabalık içerisinde istismar etmeye çalışırken yakalanmış birine kadı tarafından 400 değnek cezası verildiğini nakletmiştir.¹⁴²

E. Hırabe

Hırabe faillerinin küfürlerine hükmedilip katledilmesi gerektiğini söyleyen görüşe karşı Dede Cöngî Efendi, Hanefî fukahasının “*Allah’a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri, yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.*”¹⁴³ ayetinden hareketle bu kişilerin katledilmesi ancak küfürlerine fetva verilmemesi gerektiğini ifade ettiklerini nakletmiştir.¹⁴⁴

¹³⁸ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 14a.

¹³⁹ Meşrebzâde (n 70) m 111; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 29b ff.

¹⁴⁰ Meşrebzâde (n 70) m 111; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 30a.

¹⁴¹ Meşrebzâde (n 70) m 51; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 14b.

¹⁴² Bu olay Mehmet Sebzî Efendi tercümesinde daha kısa şekilde, çocuğun kaçırılıp başkalarına verilmesi olarak anlatılmışken, Meşrebzâde tercümesinde çocuk istismarı ile bilinen bir kişinin kalabalık bir yerde bir çocuğu sıkıştırarak tecavüze teşebbüs aşamasında yakalanması sonucu kendisine 100 değnek cezası verileceği şeklinde anlatılmıştır. Müellifin burada kaynak olarak kullandığı Muinü'l Hükkam'da ise olay Meşrebzâde tercümesindeki uygun şekilde geçmekte olup ceza miktarı olarak ise Mehmet Sebzî Efendi tercümesinde geçen 400 değnek zikredilmektedir. Dolayısıyla burada Meşrebzâde Efendi tercümesinde suç tavsifinin, Mehmet Sebzî Efendi tercümesinde ise sopa sayısının doğru şekilde nakledildiğini görmekteyiz. Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 25b; Meşrebzâde (n 70) m 101; Alâeddin et-Trablûsî (n 49) 179.

¹⁴³ Mâide 5/33.

¹⁴⁴ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 12b, 13a; Meşrebzâde (n 70) m 46.

F. Kazif

Kazif, ceza ehliyetine sahip olan bir kişinin, hür, iffet ve akıl sahibi, buluğa ermiş ya da buluğa ermemiş olmakla birlikte cinsel ilişkiye elverişli olan bir kız çocuğuna zina isnadında bulunması yahut nesebinin sahih olmadığını söylemesidir. Kazif suçunun müeyyidesi hür olanlar için 80, köle olanlar için ise 40 değnek vurulmasıdır.¹⁴⁵

Müellifin naklettiği bir eserde, bir kimseye fasık ve sârik (hırsız) denmesi durumunda eğer bu töhmetler kendisine atılan kimse iyi hali bilinen, sabıkalı olmayan bir kimse ise, bu töhmetlerde bulunan kişi kazif müeyyidesi ile cezalandırılır. Ancak töhmet altında olan kişide bu sıfatlar yoksa, ona fasık ve sârik diyen kimseye ceza verilmez diye Ebu Hanife'den geçen bir nakil mevcuttur.¹⁴⁶ Buradan görüldüğü üzere Dede Cöngî Efendi kazifi nitelikli hakaret gibi daha geniş bir kapsamda ele almıştır. “Zevc-i mülâne beyyine lâzım olmayıp yemini ile halas olup hadd-i kazf lâzım gelmez.”¹⁴⁷ Yani, mülâne yapıldığı durumda, koca yemini ile kazif suçu nedeniyle cezalandırılmaz ve başka bir delil de istenmez.

G. Bağy

Bağy suçu “*Veliyyülemrin daire-i itaatinden bir te'vile mebni haksız yere çıkararak tegallübde bulunmak*”¹⁴⁸ olarak tanımlanmıştır.

Bağilerin at ve silahları müsadere edilir.¹⁴⁹

H. Ridde

Ridde terim itibariyle, temyiz gücüne sahip olan bir Müslümanın, serbest iradesiyle İslâm dininden çıkmasıdır. Bu kişinin İslâm ile bağını kesecek özellikteki, düşünce, söz ve fiilleri benimsemesi, bunları ifade etmesi ve açık bir şekilde icra etmesi şeklinde üç aşama ile gerçekleşir.¹⁵⁰ Hz. Ali için sen ilahsın diyerek dinden çıkan bir grup, dine geri dönmemeleri ve bu husustaki ısrarları nedeniyle cezalandırılmıştır.¹⁵¹

I. Livata (Sodomilik)

Lût kavmindeki erkekler arası cinsel ilişkinin yaygınlığından ötürü, ismini oradan alan livata gönüllü eşcinsel ilişkidir. Bu suçta anal ilişki söz konusudur. Livata her iki

¹⁴⁵ Avcı (n 25) 307, 332.

¹⁴⁶ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 21a, 21b.

¹⁴⁷ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 8a.

¹⁴⁸ Bilmen (n 16) C III (11), 333.

¹⁴⁹ Meşrebzâde (n 70) m 107.

¹⁵⁰ Avcı (n 25) 506; Terim olarak bu şekilde ifade edilse de ridde suçunun tek başına dinden dönmekle oluşmayıp farklı şartları da gerektirdiğine dair bkz Avcı (n 25) 507 ff.

¹⁵¹ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 5a, 5b.

kişi tarafından rızası ile işlendiği takdirde her iki kişi için de ağır şekilde tazir cezası gerekir. Hatta bu suçu itiyad haline getiren kişiye verilecek tazir cezası, siyâseten katl şeklinde de gerçekleşebilir.¹⁵² Nitekim, Dede Cöngî Efendi, livata fiilini işleyenlerin her ikisinin de öldürülmesini emrettiği hadisten¹⁵³ yola çıkarak, siyâseten katl ile cezalandırılacaklarını ifade eder.¹⁵⁴ Ancak bu fiilin işlenmesinde cebir mevcut olursa, ceza sadece zorlayan kişi hakkında tatbik edilir.¹⁵⁵

İ. Rüşvet

Rüşvet, bir hakkı iptal etmek, kullanımını engellemek veya bir haksızlığı haklı göstermek maksadıyla verilen ve alınan menfaat olarak ifade edilir.¹⁵⁶ Rüşvet suçu failine, dayak ve teşhir gibi yollarla şiddetli tazir ve uzun süreli hapis cezaları ile müeyyide uygulanır.¹⁵⁷

Eserde İmam Maverdi'ye ait el-Ahkâmü's-Sultâniyye'den¹⁵⁸ nakledildiği üzere¹⁵⁹ *“İbn-i Abbas radiyallahu anh hazretlerine bir adam gelip sana yüz bin dirhem vereyim bana filan mansıbı verip tevcih eyle diye rica eyledikde İbn-i Abbas hazretlerine rüşvet arz eylediği için mezbura yüz değnek darb-u tazir ve tediben hayyen salb eyledi.”*¹⁶⁰ denmektedir. Burada rüşvet suçunun vermek isteyen kişi açısından, bir makam talebi ile kişiye maddi menfaat sağlama teklifi yoluyla oluştuğu ve bunun müeyyidesi olarak yüz değnek verildiği ve suçlunun teşhir edildiği görülmektedir.

J. Konut Dokunulmazlığını İhlal

*“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.”*¹⁶¹ Ayetten de anlaşıldığı üzere kişilerin özel hayatlarının gizliliğine önem verilmiş ve konutlara izinsiz girilmesi yasaklanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı hukukunda konut dokunulmazlığını ihlal, tazir suçu olarak görülmüştür.¹⁶²

¹⁵² Bilmen (n 16) C III (887), 320; Avcı (n 30) 18.

¹⁵³ İbn Mâce, “Hudud”, 12; et-Tirmizi, “Hudud”, 24/1456; Ebû Davud, “Hudud”, 28/4462.

¹⁵⁴ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 6a.

¹⁵⁵ Bilmen (n 16) C III (887), 320.

¹⁵⁶ Bilmen (n 16) C VIII (26 (30. Kitap)), 208; Saffet Köse, ‘Rüşvet’, *DİA*, C 35, (TDV 2008), 303.

¹⁵⁷ Avcı (n 25) 566; Bilmen (n 16) C III, (865) 314.

¹⁵⁸ Devletin teşkilat ve idaresine yönelik fıkhi hükümleri konu edinen, tam adı el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-diniyye olan, Maverdi'nin meşhur eseri. Mehmet Erkal, ‘el-Ahkâmü's-Sultâniyye’, *DİA*, C 1, (TDV 1988), 555.

¹⁵⁹ Maverdi (n 65) 262.

¹⁶⁰ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 14a.

¹⁶¹ Nur 24/27.

¹⁶² Osmanlı hukukunda konut dokunulmazlığı suçuna önem verilmiş ve bu suç kanunnamelerde düzenleme altına alınmıştır. Seda Örsten Esirgen, ‘Osmanlı Hukukunda Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçu’, (2016), 65 (4), AÜHFD, 2306-2329, 2309; Avcı (n 25) 613.

Bir kimsenin, bir konutta saklandığının duyulmasıyla mahalle halkının önde gelenleriyle birlikte kadı ve validen izin almaksızın o konuta girip arama yapması ve birini bulması durumunda bu konuta giren kişilerin tamamına ceza verilir.¹⁶³ Çünkü bir konutta arama tedbiri uygulaması olmayan bu durum konut dokunulmazlığını ihlal suçunu doğuracaktır.

K. Mala Zarar Verme

Kasden bir kişinin malına zarar verildiği durumlarda hem suç, hem de tazmin gerektiren bir haksız fiil oluşur.¹⁶⁴ Ancak taksirle birin malına zarar verildiği durumlarda da haksız fiil yoluyla zararın izalesi mümkündür.¹⁶⁵ “*Güvercine taş atmak ile ibadullahın kiremit ve camları kırılı ol makuleler tazir ve eşedd-i men ile men olunurlar. Memnu olmazlar ise vali ve muhtesib ol güvercinleri zebh eder diye tasrih eylemiş.*”¹⁶⁶ Eserdeki bu nakilden anlaşıldığı üzere, mala zarar verme suçu, olası kastla işlenebilen bir suçtur. Çünkü kişi doğrudan komşularının kiremitlerine zarar verme kastıyla hareket etmemekte ancak bu zararı da göze almaktadır.

L. Özel Hayatın Gizliliğini İhlal

Konut dokunulmazlığının ihlali gibi özel hayatın gizliliğinin ihlali de bir tazir suçu olarak düzenlenebilir. Eserde güvercinleri uçurmak için çatıya çıkan kişinin başkalarının mahremlerine bakması durumunda tazirle cezalandırılacağı belirtilmiştir.¹⁶⁷

M. İslam Ülkesine Şarap İthal Etme

İslâm ülkesine şarap getiren kişi yakalandığı zaman eğer bu suç ile sabıkalı değilse, şarabın kendisinin olmadığını veya bunu zaten imha edecek olduğunu beyan ederse bu beyanına güvenir. Ancak kişi daha önceden de bu suçla sabıkalı ise bu durumda taziren darb edilir ve tevbesi zahir oluncaya kadar hapiste kalır.¹⁶⁸

VI. Yaptırımlar

A. Cezalandırmanın Amacı

Meşrebzâde tercümesinde, cezalandırmanın amacı genel ve özel olmak üzere belirtilmiştir. Buna göre cezalandırma suçlunun ıslahını ve artık hukuka aykırı fiili

¹⁶³ Meşrebzâde (n 70) m 116; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 32b, 33a, 34b.

¹⁶⁴ Bilmen (n 16) C III, 319.

¹⁶⁵ Bkz Mustafa Ünal, *İslâm Hukukunda Haksız Fiil Sorumluluğu*, (Adalet, 2019), 227 ff.

¹⁶⁶ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 34b; Meşrebzâde (n 70) m 118.

¹⁶⁷ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 34b; Meşrebzâde (n 70) m 118.

¹⁶⁸ Meşrebzâde (n 70) m 6.

işlememesini sağlarken, toplumun diğer fertlerinin de bundan ibret almasını ve bu suçu işlemeye cesaret etmelerini önleyecektir.¹⁶⁹

B. Cezalar

1. Ölüm Cezası

a. Hadden Katl

Hirabe suçu faillerine had olarak ölüm cezası verilir. Bu konuda eserde, faillerin küfrüne de karar verip vermeme hususuna ilişkin farklı nakiller bulunmakla birlikte Hanefî fukahânın yukarıda da belirtildiği üzere sadece faillerin öldürülmesi gerektiğini ayrıca kafir olduklarına hükmedilmemesi gerektiğini ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

b. Siyâseten (Taziren) Katl

Suç işlemeyi itiyad haline getirmiş ve başka bir şekilde suç işlemeyi terk etmeyen kişinin ceza olarak öldürülmesine siyâseten katl denir.¹⁷¹

Dede Cöngî Efendi, livata fiilini işleyen kişilerin siyâseten katl ile cezalandırılabilirliklerini, beşinci defa hırsızlıktan yakalanan yani suçu itiyad haline getirmiş olan hırsızın siyâseten katl ile cezalandırılacağı dolayısıyla livatayı da mutad hale getiren kişinin aynı şekilde cezalandırılabilirliğini, İmam Muhammed'in imamın reyi ile tazir cezası vereceğine yönelik beyanının da bu şekilde anlaşılması gerektiğini ifade eder.¹⁷² Eserin farklı bölümlerinde nakledildiği üzere, üç, dört veya beş defa hırsızlık yapanın, insan öldürmeyi adet haline getirenin de siyaseten katl edileceği belirtilmiştir.¹⁷³ Müellif, *sâ'i bi'l-fesâd oldukları için katlleri helaldır*¹⁷⁴ şeklinde eserine aldığı bir nakilde, *sâ'i bi'l-fesâd* olanların müeyyidesinin de katledilmek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kısas şahitlerinin rücu etmeleri durumunda kendilerine taziren katl cezası verileceği de eserde yer almaktadır.¹⁷⁵ Yalan yere şahitlik ederek bir kişinin ölümüne neden olmanın müeyyidesinin de ölüm cezası olduğu görülmektedir.

Zındıklardan bir grup Hz. Ali (ra) için sen ilahsın demişler ve bu yolda ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ali (ra) siyâseten ve bu durumu şiddetle yasaklamak için kendisini ilah olarak adlandıran bu zındıklara yakmak suretiyle ölüm cezası

¹⁶⁹ Meşrebzâde (n 70) m 9.

¹⁷⁰ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 12b, 13a; Meşrebzâde (n 70) m 46.

¹⁷¹ Bilmen (n 16) C III (845), 309, Avcı (n 25) 313.

¹⁷² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 6a, 6b.

¹⁷³ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 2b; Meşrebzâde (n 70) m 23.

¹⁷⁴ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 13a.

¹⁷⁵ Meşrebzâde (n 70) m 22.

vermiştir. Bu durum normalde Allah'tan (cc) başkasının ateşle cezalandırması yasakken¹⁷⁶, bu grubun şiddetle ve ibret verici şekilde cezalandırılması gerektiği için Hz. Ali (ra) tarafından yakmak suretiyle ölüm cezası siyâseten uygulanmıştır. Bu durum maslahata binaen bu şekilde cezalandırmanın caiz olduğunu göstermektedir.¹⁷⁷ Ancak, Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi yapmış olduğu tercümeyle başka deliller de ekleyerek ateşle yakarak cezalandırmanın caiz olmadığına yönelik görüşü belirtmiştir.¹⁷⁸

2. Dayak Cezası

Dayak cezası, bir suçlunun el veya bir değnek ile dövülmesidir.¹⁷⁹ Yukarıda belirtildiği üzere rüşvet, İslâm ülkesine şarap ithal etme gibi suçların müeyyidesi olarak dayak cezası öngörülmüştür. Yine eserde tazirle cezalandırılır şeklinde belirtilen yerlerde, dayak cezası tazir olarak uygulanabilir.¹⁸⁰

3. Hapis Cezası

Hürriyeti bağlayıcı bir ceza olan hapis, suçlunun belirli bir mekanda zorla alıkonularak, şahsi hürriyetinin kısıtlanmasıdır.¹⁸¹

Birbirlerini darp etmek alışkanlığı haline gelmiş olan kimselerin insan öldürmek ve hırsızlıkla suçlanmaları ancak suçun ispatı net olmadığı durumlarda bu kişiler tövbeleri zahir oluncaya kadar hapis cezası ile cezalandırılabilir.¹⁸² İnsanları şer ve fesadlarından korumak için, kurallara boyun eğmeme konusunda inat eden yani birden fazla kez sabıkalı olup, suç işleme konusunda ıslah olmayan kimselerin insanların arasına karışmaları yasaklanarak, kendilerine ev hapsi uygulanabilir.¹⁸³

4. Sürgün

Sürgün, suçlunun belirli bir süreyle yaşadığı yerden başka bir yerde ikamete zorlanmasıdır. Hem bir ceza hem de bir güvenlik tedbiri olarak uygulanabilir.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Ebû Davud, *Cihad*, 112.

¹⁷⁷ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 5a, 5b, 6a.

¹⁷⁸ Meşrebzâde (n 70) m 18.

¹⁷⁹ Bilmen (n 16) C III (845), 307.

¹⁸⁰ Avcı (n 25) 326.

¹⁸¹ Avcı (n 25) 328; Aykanat, Ünal (n 110) 85.

¹⁸² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 21b.

¹⁸³ Meşrebzâde (n 70) m 56.

¹⁸⁴ Bilmen (n 16) C III (845), 307; Avcı (n 25) 338.

Fasık ve facir olan kimseleri, valî-i cerâyimin sürgün etme yetkisi vardır.¹⁸⁵ Kamu düzeni için ehl-i şer‘ sürgün edilebilir.¹⁸⁶

5. Para Cezası

Para cezası, suç mukabilinde belirli bir miktar paranın devlet hazinesine ödenmesidir.¹⁸⁷

Müellif, “ahz-ı mal ile ta’zîr eylemek dahi caizdir diye yazmışlardır. Cemaate hazır olmayan ve bi-namazlar gibi kimesnelerden maslahat iktiza eyledikte bağı olan eşirra ve müfsidler at ve silahları ahz olunduğu gibi” şeklindeki bir naklinde, müsaderenin yanında bir ceza olarak da mala el koyulabileceğinden bahsedilmektedir. Akgündüz, bunun para cezalarının şer‘i dayanağı ifade ettiğini de belirtmiştir.¹⁸⁸

C. Güvenlik Tedbirleri

1. Hürriyeti Kısıtlayıcı Güvenlik Tedbirleri

Ticarete me’zûn olan sabî (ticaret yapabilmesi için kendisine izin verilmiş dolayısıyla bu muamelelerinde ehliyetli sayılan çocuk) borcunun vadesini geciktirmemesi için tediben hapsedilebilir. Bu çocuğun henüz ceza ehliyeti olmasa da, kötü fiillerinin önlenmesi için kendisine güvenlik tedbiri uygulanabilir.¹⁸⁹ Kadı huzurunda dava sırasında birbirlerine hakaret eden kişiler, mahkemenin huzurunu tesis için kadı tarafından hapsedilebilir.¹⁹⁰

2. Tanıklık Ehliyetinin Kaybı

Eserde, “*Fasıkın şehadeti caiz oldu. Zamâne ehl-i fesadın kesreti için ahkâm-ı siyasetde dahi vüs’at caiz oldu.*”¹⁹¹ şeklinde belirtilerek, normal şartlarda fasık olan kimsenin tanıklık ehliyetini kaybedeceği ancak zamanla ehl-i fesadın çoğalması ve artık başka türlü tanık göstermenin neredeyse imkansız hale gelmesi durumunda bu kişilerin de tanıklık edebileceklerinden bahsedilir.

¹⁸⁵ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 19a.

¹⁸⁶ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 20b.

¹⁸⁷ Bilmen (n 16) C III, (845), 309; Avcı (n 25) 341.

¹⁸⁸ Akgündüz (n 5) C I, 595.

¹⁸⁹ Meşrebzâde (n 70) m 64; Alâeddîn et-Trablûsî (n 49) 174.

¹⁹⁰ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 16b; Meşrebzâde (n 70) m 65.

¹⁹¹ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 9a.

3. Müsadere

Suçun işlenmesinde kullanılan, suçun işlenmesi yoluyla elde edilen veya suçun işlenmesinde kullanılmak üzere elde bulundurulmuş eşyanın, sahibinin mülkiyetinden zorla çıkarılıp devletin mülkiyeti haline getirilmesidir.¹⁹²

Müellifin eserde yer vermiş olduğu bir nakle göre mahremiyle evlenen ve cinsel ilişkiye giren kişinin katl edilmesi ve malına el konulması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁹³ Ehl-i şer' elinde bulunan kamu için tehlike arz eden alet müsadere edilir.¹⁹⁴

4. Teşhir

Tazir türü bir yaptırım olan teşhir, suçlunun yüzünün siyaha boyanması veya bir merkep üzerinde şehirde dolaştırılarak işlediği suçun ilan edilmesidir.¹⁹⁵

Cemaate gelmeyenler diri olarak üç gün salb edilebilir. Bu süreçte onlara su ve ekmek verilir. Namazlarını ima ile kılar daha sonra kaza ederler. Normalde salb, çarmıh gibi bir yere gerilerek kişinin süngü ile öldürülmesi veya öldürüldükten sonra teşhir amaçlı asılmasıdır.¹⁹⁶ Ancak burada salb diri diri teşhir amaçlı asmak manasında kullanılmıştır.¹⁹⁷ Yalancı tanıklık gibi taziri gerektiren suçlarda avret yerleri kapalı olmak şartıyla kişiler soyulup teşhir edilebilir. Teşhir esnasında kişinin sakalı kesilmez, cumhurun görüşüne göre yüzüne kara da çalınabilir ancak bazı fakihler çalınamayacağı kanaatindedir.¹⁹⁸

VII. Muhakeme Hukuku ve İnfaz İle İlgili Hükümler

A. Yargılama Tedbirleri

1. Hürriyeti Kısıtlayıcı Koruma Tedbirleri

Valî-i cerâyim soruşturmanın işleyişi, delillerin elde edilebilmesi amacıyla şüpheliyi bir ay veya deliller elde edilinceye kadar gözaltında tutabilir.¹⁹⁹ Kadı, kan davası (kasten adam öldürme) ile şüpheli olan kimseyi suçun ispatı ve tanıkların durumlarının araştırılması için bir gün gözaltında tutabilir. Ancak tanıkların başka bir yere gitmiş olmaları gibi bir özürden dolayı kadı gözaltı süresini uzatabilir. Buna

¹⁹² Avcı (n 25) 380; 1858 CK m 12.

¹⁹³ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 14b.

¹⁹⁴ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 20b.

¹⁹⁵ Bilmen (n 16) C III, (845), 307.

¹⁹⁶ Avcı (n 25), 280.

¹⁹⁷ Salbin bu manada kullanımı için bkz Avcı (n 25) 311; Akgündüz (n 5) C I, 596.

¹⁹⁸ el-Maverdi (n 65) 348; Meşrebzâde (n 70) m 109; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 27b.

¹⁹⁹ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 18a.

rağmen kan davası gütmeye (maktulün velisi olup, kısas veya diyet talep etmeye) hakkı olan kimse bir özür beyan etmez ise kadı müttehemin sabıkası olmaması durumunda bir kefil göstermesi şartıyla kendisini serbest bırakabilir.²⁰⁰

2. Hapsen Tazyik

Kadı huzurunda dava sırasında birbirlerine hakaret eden kişiler, mahkemenin huzurunu tesis için kadı tarafından hapsedilebilir.²⁰¹

3. Konutta Arama

Bir kimsenin, bir konutta saklandığının duyulmasıyla mahalle halkının önde gelenleriyle birlikte kadı ve validen izin almaksızın o konuta girip arama yapması ve birini bulması durumunda bu konuta giren kişilerin tamamına ceza verilir. Eğer o konutta işlenen bir suçun fisk sadasının duyulması gibi artık gizliliğinin kalmayıp, konutun dışındakiler için de zarar verici olması durumunda, o konuta girilerek nehy-i münker kapsamında müdahalede bulunulabilir.²⁰²

B. Mahkemeler Teşkilatı ve Yargılama Sujeleri

1. Kadıların ve Vâlî-yi Cerâyim'in Yetkileri

İdari ve siyasi yönden normal mahkemelere kıyasla daha yüksek yetkilerle donatılmış olan velâyet-i cerâyim²⁰³ üyesi olan vâlî-yi cerâyimin yetkileri de kadılara nazaran farklılık arz etmektedir.²⁰⁴ Vâlî-yi cerâyimin yetkilerinin genişliğinde farklı tartışmalar ve eleştiriler yapılabilir olmakla birlikte burada Siyâsetü's-Şer'iyye çerçevesinde bir inceleme yapılmıştır. Eserde, siyâset uygulama yetkisinin kadıda mı yoksa vâlî-i cerâyimde mi olduğunu tartışılmış, her iki yönde de görüşler bildirilmiş ve kadı ve vâlî-i cerâyimin yetkileri mukayeseli olarak ele alınmıştır. Bu yetkileri mukayeseli olarak şöylece sıralayabiliriz:²⁰⁵

²⁰⁰ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 20a.

²⁰¹ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 16b.

²⁰² Meşrebzâde (n 70) m 117; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 32b, 33a, 34b.

²⁰³ Vâlî-yi cerâyim, normal bir valî olarak değerlendirilmemelidir. Normal şartlarda kadıların yürütmeye karşı bağımsızlıkları vardır ve yalnızca valî olmakla bir kişi kadı gibi hareket edemez. Melikşah Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*, (Adalet 2016), 49, 50; Velâyet-i cerâyimin yetkileri için bkz el-Maverdi (n 65) 134 ff; Bilmen (n 16) C III, (911), 328, 329; Akyüz (n 65) 105 ff.

²⁰⁴ Bkz el-Maverdi (n 65) 134 ff.

²⁰⁵ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 15b ff; Ayrıntı için bkz Alâeddin et-Trablûsî (49) 174, 175; Murat Erten, 'Dede Cöngî Siyâsetnâmesi'nde Kadının ve Valinin Siyasal Görevleri: Hukuk-Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Karşılaştırma', 2015, 4, Mavi Atlas Dergisi, 165-189, 172 ff.

- 1- Vâlî-yi cerâyimin haiz bulunduğu güç ve heybet kadıda mevcut değildir. Ancak, Hanefî fukaha kadının da bu güç ve heybete haiz olduğunu ifade etmektedir.
- 2- Kadı Şer'iatın kendine tanıdığı yetkilerin dışına çıkamazken, valî-yi cerâyimin adaletin tesisi için farklı çözüm yollarıyla karar vermesi ve bu kararı icraya koyması konusunda daha geniş yetkiler tanınmıştır.
- 3- Valî-i cerâyim, farklı delillerle üzerinde kuvvetli şüphe gördüğü bir sanığı tehdit ederek korkutabilir ve bu yolla suçunu ikrar etmesini sağlayabilir. Ancak kadı için aynı durum geçerli değildir.
- 4- Bir kimsenin kanuna aykırı davrandığını öğrenen valî-yi cerâyim, bir dava açılmasına gerek olmaksızın kovuşturma yoluna gidip, o kişiyi tedip yoluyla cezalandırabilir. Benzer şekilde kadı da bir davada birbirlerine söven tarafları, mahkemenin huzurunu bozmalarından ötürü hapsedebilir.
- 5- Tarafların her ikisinin de birbirine karşı açmış olduğu davalarda, taraflar arasındaki durumdan dolayı valî-yi cerâyimde şüphe oluşsa, şüphesini giderene kadar davaları erteleyebilir ancak kadı için bu durum söz konusu değildir. Taraflardan biri davanın yürütülmesi ve kararın icrasını istediği vakit kadının davaları ertelemesi gibi bir durum yoktur. O davanın devamını sağlar.
- 6- Valî-yi cerâyim, bir davanın kendisine karışık gelmesi, iddia ve savunmaların birbirine benzeyip arada pek fark olmaması durumunda araya bir kişi sokarak tarafları rızalarıyla sulh ettirebilir. Ancak kadının taraflar kendileri istemediği müddetçe onları birilerini aracı kılarak sulha yönlendirmeleri söz konusu değildir. Genel kural bu şekilde olsa da kadıların da özellikle iki büyük kişinin, komşuların veya akrabaların dava tarafı olması durumunda, sulhe yönlendirmesi söz konusudur.
- 7- Karşılıklı olarak açılmış olan davalarda, tarafların her ikisinin de süregelen iddiaları ve delilleri mevcut ise, davanın kefil alınmasına uygun olması durumunda, davanın kefil alınmasına uygun dava olması halinde, taraflar delilleri sınırlandırır veya bir kısmını kabule giderlerse valî-i cerâyim onların kefillerini aldırır.
- 8- Hakkında tanık olarak dinlenmesi için olumlu veya olumsuz bilgi bulunmayan kişinin şahadetini valî-i cerâyim dinleyebilir. Ancak kadının birini dinleyebilmesi için yapılan şahit tezkiyesinin ardından tanıklığı kabule şayan olması gerekmektedir.
- 9- Valî-i cerâyim eğer bir tanığın dinlenmesi durumunda şüpheyi düşerse ona yemin ettirebilir. Ancak kadı kendisine şüpheyi düşürecek, tezkiye yapılmamış bir kişiyi dinleyemez. Genel kural bu olmakla birlikte, fiskın arttığı zamanlarda tezkiye sonucu şüpheli olsa da kadı tanığa yemin verdirerek dinleyebilir.

10-Valî-i cerâyime bir şikâyet ulaştığında henüz dava başlamadan müştekinin tanıklarını dinleyebilir. Ancak kadıların bu şekilde tanık dinleyebilmesi için davacı ve davalının bu yönde isteğinin bulunması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere aslında bu mukayese, yürütme ve yargı organı arasındaki farkları incelemekte ve kuvvetler ayrılığı hususunda bir tartışmayı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dokuz maddede de yargı ve icra güçleri arasındaki farkları ortaya koyar şekilde valî ve kadı arasındaki farklar ortaya konmuştur. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz:²⁰⁶

- 1- Kazif fiilini işleyen kişinin sabıkasını araştıran valî-i cerâyim daha önce de bu fiili işlediğini öğrenirse, soruşturmayı daha da genişletebilir. Ancak kadılar böyle değildir.
- 2- Meydana gelen olayda deliller müttehemin aleyhine geliyorsa, daha önceden bu konuda sabıkalı var ve o sıfatla tanınmıyorsa valî-i cerâyim normalden daha ağır bir tazir cezası öngörebilir. Ancak bu şekilde tanınmayan kişiler iseler cezaları normale göre hafifletilir. Kadılar için böyle bir durum söz konusu değildir.
- 3- Valî kendisine getirilen müttehemî durumun anlaşılması, delillerin araştırılması için hemen hapsedebilir. Bu hapsedilme süresi bir ay veya müttehemî durumu anlaşılınca, deliller elde edilinceye kadar sürer. Ancak kadı delilsiz ve orantısız bir şekilde hapse karar veremez.
- 4- Müttehemî suçu işlediğine dair kuvvetli şüphe mevcut ise valî-i cerâyim taziren darp ettirip, şüphelinin ikrar ve tasdikini almaya çalışır. Eğer darptan sonra ikrar eder ise, bu ikrarı geçerli kabul edilir. Ancak darp sırasında ikrar etmesi halinde bu ikrarına itibar edilmez ve darptan sonra kendisine sorulduğunda önceki ikrarını inkar eder onun aksine bir beyanda bulunursa bu beyanına itibar edilir. Kadı için darp ile ikrar ve tasdik almak söz konusu değildir.
- 5- Suçu itiyad haline getirmiş ancak had ile cezalandırılmamış olan müttehem, kamu için zararlı ise giyeceği ve yiyeceği devlet hazinesinden karşılanmak üzere valî-i cerâyim tarafından hapsedilebilir. Kadılar bu şekilde bir karar verme yetkisi yoktur.
- 6- Mütteheme, valî-i cerâyim tarafından olayın aydınlatılması için, seçimi kendisine bırakılmayacak şekilde zorlanarak, boşanması, hürriyeti ve devlet hazinesine vereceği nezir akçesi²⁰⁷ üzerinden devlet başkanına biatı gibi ağır bir yemin

²⁰⁶ Meşrebzâde (n 70) 583; 584; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 17b ff.

²⁰⁷ “Hanefî hukukçulara göre suçlunun malının emanete alınması, halini düzeltmesi veya süreyi iyi halli geçirmesi halinde teminatın iade edilmesi, aksi takdirde hakim münasip göreceği bir cihete (kamu yararına) sarf edilmesi mümkündür. Garâmât-ı tehdîdiye olarak adlandırılan bu yaptırıma modern ceza hukukunda iyi hal teminatı (önleyici kefalet) denmektedir.” Avcı (n 25) 366.

ettirilir. Kadılar hukuka aykırı şekilde kimseye yemin ettiremez ve hukuka uygun olan hallerde de ancak Allah (cc) lafzı ile yemin ettirebilir.²⁰⁸

- 7- Suçlunun tevbesini zorla ettiği bilinirse, valî-i cerâyim tarafından ölüm gibi ağır cezalarla kendisi korkutulabilir. Eğer suçunun cezası ölüm değil ise de, suçlu korkutularak ölümden başka bir ceza kendisine verilebilir. Kadıların böyle bir yetkisi yoktur.
- 8- Kadınların sayılarının fazla olduğu durumlarda valî-i cerâyim onların tanıklıklarını dinleyebilir. Ancak kadılar dinleyemez. Bununla birlikte kadıların da normalde tanıklıklarının geçerli olmayan kişileri dinleyebildiği durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin müttehem olan kimsenin kazif için tanıklığını, başka delillerin de olması durumunda kadı dinleyebilir. Kadı bu durumda tanıkların durumunu araştırır. Kan davası ile müttehem olan bir kişiyi de kadı haps edip tanıkların durumunu araştırabilir.
- 9- Birbirine hakaret etmiş ve darpta bulunmuş olan kişilerin fiilleri bir had gerektirmiyor ve bu darp nedeniyle vücutlarında bir iz kalmamış ise valî-i cerâyim önce şikayete gelenin iddiasını dinler. Ancak birinde darp nedeniyle bir iz kalmış ise öncelikle o kişinin iddiasını dinler. Alimlerin çoğunluğu ise önce şikayete gelenin iddiasının dinleneceğini beyan etmiştir.

Valî-i cerâyim bu yetkilerini dava sübut bulmadan önce kullanmalıdır. Dava sübut bulduktan sonra artık vali ve kadılar yetki yönünden eşittirler.

2. Tazir Cezası Verme Yetkisi

Esas olarak tazir cezası belirleme ve uygulamaya yetkili olan kişi devlet başkanıdır. Hatta bu yalnızca bir yetki değil aynı zamanda bir görevdir.²⁰⁹ Devlet başkanının tazir cezasının uygulanmasında kimleri görevlendirebileceği ve kimlerin yetkili kabul edilmesi gerektiğine ise eserde yer verilmiştir. “*Memur olmakla herkes onu icra eder.*”²¹⁰ Dolayısıyla, valî ve kadılar tazir cezası vermeye yetkilidirler. Ancak bunlardan başka tazir cezası verme yetkisini haiz olan kişiler de vardır. “*Abd ve zevcede sahibi için tazir vardır lâkin hadd-i şer’i yoktur.*” Buna göre göre efendi, kölesini; koca da eşini tazir edebilir. Hatta müellif bir naklinde kişinin kölesini tazir için kadıya getirmesi durumunda kadının reddedeceği, taziri efendisinin vermesi gerektiği belirtilmiştir.²¹¹ Dede Cöngî Efendi yer verdiği nakillerden birinde, bir kimse kendi işlemiş olduğu suç ve hukuken bu fiiline gereken cezayı bir başka kimseye söyleyerek uygulatması durumunda, o kişinin daha sonradan kadıya da

²⁰⁸ Kadıların bazı istisnalar haricinde re’sen yemin verme yetkileri yoktur. MAA m 1746.

²⁰⁹ Ebu Zehra (n 69) (318), 229.

²¹⁰ Meşrebzâde (n 70) m 110; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 28a.

²¹¹ Meşrebzâde (n 70) m 110.

götürülse yeniden tazir edilmeyeceği belirtilmiştir. Bir başka naklinde ise, bir kişinin ancak suçu işlendiği anda gördüğü takdirde nehy-i münker kapsamında fiiliyle orantılı olacak şekilde tazirde bulunabileceği, suç işlendikten sonra faili tazir edemeyeceği, eğer ederse artık kendisinin tazir edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²¹² Bu nakillerden anlaşılıyor ki, eğer kişi kendi rızasıyla hukuken fiilinin karşılığı olan cezayı bir başkasına söyleyerek kendine uygulatırsa, o kişinin tazir verme yetkisi vardır ancak bir kişi suç işlendikten sonra, faile kendiliğinden tazir cezası veremez. Suç işlendiği anda ise herkes orantılı olmak şartıyla tazirde bulunabilir. Müellif bu görüşlerin ardından herkesin tazir cezası veremeyeceği yönündeki görüşlere de yer vermiş, özellikle eşi, çocuğu gibi bir yakınına zina ederken görüp de kişinin zaniyi katletmesi durumundaki tartışmalara değinerek herkesin tazir cezası verebilmesi hususunda iki farklı görüşün olduğunu beyan etmiştir.²¹³ Buna göre “*bir kimesnenin mahremine aher kimesne zina ederken görse zaniyi katl eylemesini caiz görmüşler.*” ve “*bir kimesne bir aher muhsan kimesneyi zina ederken görüp mukaddem feragat ve terk eyle deyu sayha eyledikde zani fariğ olmasa ol kimesne zaniyi katl helal ve caizdir.*” şeklindeki nakillerden yola çıkarak zaniye başkalarının da tazirde bulunabileceği ifade edilebilir.²¹⁴ Kişinin eşi ile bir erkeği zina ederken bulduğunda yalnız erkeği veya her ikisini öldürmesi olayı üzerine, Hz. Muaviye’nin, Hz. Ali’ye bu olayı sormuş ve Hz. Ali de kendisinin dahi böyle bir iddiayı dört tanık ile ispat etmedikçe cinayetinden ötürü kısas olunacağını ifade etmiştir.²¹⁵ Buradan da bir tazir cezasının uygulanmasından ziyade meşru müdafaa durumundan ve bunun ispatından bahsedildiğini anlamaktayız.

Tazir olarak siyâsetle ceza verme yetkisinin kimde olduğuna ilişkin ise “Kadılar için siyaset-i şer’iyyeyi eylemek var mıdır ki sirkat ve sair töhmetlerden biriyle huzur-ı kadıya getirdiklerinde darp ve sair siyâset-i şer’iyye ile siyâset eylemek kadıya caiz olur mu diye sual olundukda İbn-i Qayyim el-Cevzi el-Hanbeli cevap verdi ki zaman ve mekan ve örfe göre olur dediler. Zahire²¹⁶ ve Ahkâm-ı Sultaniyyede kadının siyâset-i şer’iyyede alaka ve medhali yoktur diye yazmışlardır.”²¹⁷ şeklindeki nakille bu konuya ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.²¹⁸

²¹² Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 28b, 29a; Meşrebzâde (n 70) m 110.

²¹³ Meşrebzâde (n 70) m 111-113.

²¹⁴ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 14a.

²¹⁵ Meşrebzâde (n 70) m 111; Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 29b ff.

²¹⁶ Şehâbeddin el-Karâfi’ye ait olup genel itibarıyla, İmam Malik’in fıkıh usulüne dair görüşlerini diğer mezheplerle mukayeseli biçimde ele alan eser Maliki fıkıhında önemli bir yere sahiptir. H Yunus Apaydın, ‘Karâfi, Şehâbeddin’ *DİA*, C 24, (TDV 2001), 396.

²¹⁷ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 15a, 15b.

²¹⁸ Bilmen siyaseten katlin tanımında devlet başkanının emriyle şeklinde belirtirken Bilmen (n 16) C III (845), 309, Hatemi bu cezanın hakimnin yetkisinde olduğunu ifade etmektedir. Hüseyin Hatemi, *İslam Hukuku Dersleri*, (Sümer, 2012), 136.

3. Kefil

İslam Ceza Hukuku'nda şahsa kefalet (kefalet bi'n-nefs) müessesesi mevcuttur. Bu müessesede kefil, ceza evinden kaçma ihtimalinden ötürü şüphelenilen kişilerin, sanığın, almış olduğu cezanın infaz edilmesini bekleyen mahkûmun talep edildiği takdirde hazır bulunmasını sağlayan veya delil yetersizliğinden dolayı mahkum edilmemiş olan sanığın serbest bırakılmadan önce bulması istenen kişidir.²¹⁹

Müellif valilerin de kefil kabul edebileceğini ifade etmiştir. “İki davacı birbirleriyle mücadele edip niza ve cedelleri mütemadi olsa eğer şer'an kefilleri alınacak dava ise insafa gelip inkıyat edince vali onların kefillerin aldırır.”²²⁰ Müellif bir başka yerde de, kan davası durumunda, kan dökmekle suçlanan kişinin suçu ispat edilmeden kadı tarafından gözaltına alınabileceğini ancak gözaltı süresi geçtiği takdirde, kadı isterse şüpheliyi kefil göstermesi üzerine serbest bırakabileceğini belirtmiştir.²²¹ Tazir suçlarında kefilin geçerli olduğuna dair de bir alıntı yapmıştır. “Şemsü'l-eimmeti'l-Halvani rahmetullah²²² tazir hukuk-ı ibaddır sahibinin afvı ile sakıt olur eglenmek ile de batıl olmaz ve kefil olunmak dahi sahihtir dedi.”²²³

C. Deliller

1. Tanık Beyanı

Müellif ispat hususunda tanık sayısına değinmiştir. Ramazan hilalinin görülmesi, ebenin çocuğun yaşaması ve cinsiyeti gibi hususlardaki şehadeti gibi olan konularda bir şahit yeterlidir. Zina hususunda dört şahit gereklidir ve insan öldürme, zinadan daha ağır bir suç olmasına rağmen, suçun ispatı için iki şahit gereklidir.²²⁴ Bu durum, kul hakkına tecavüz etmeyen zina suçunun örtülmesi amaçlanmasından ötürüdür.²²⁵

Eserde kimlerin şahit olarak kabul edilebileceğinden bahsedilmiştir.²²⁶ Bir kişinin tanık olarak dinlenebilmesi için tezkiye sonucunda güvenilir olduğu kanısının ortaya çıkmış olması gerekir. “Fasıkın şehadeti caiz oldu. Zamâne ehl-i fesadın kesreti için ahkâm-ı siyasetde dahi vüs'at caiz oldu.”²²⁷ Buna göre, fasıkın şehadeti kabul edilmez. Ancak zamanın ve buna bağlı olarak ahkâmın değişmesiyle birlikte, asrı

²¹⁹ Akman (n 18) 56.

²²⁰ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 16a.

²²¹ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 20a.

²²² Kemalpaşazâde'nin meselede müctehid olarak adlandırdığı Halvânî, zamanının en önde gelen Hanefî alimlerinden. Hocaları arasında Pezdevî ve Nesefî gibi büyük Hanefî fakihleri bulunmaktadır. Kamil Şahin, ‘Halvânî’, *DİA*, C 15, (TDV 1997), 383.

²²³ Meşrebzâde (n 70) m 110; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 28b.

²²⁴ Had ve kısas suçlarında tanık sayısı nas ile belirlenmiştir. Zina suçunun ispatı için dört erkek tanık gerekiyken, diğer had ve kısas suçlarının ispatında iki erkek tanık gereklidir. Had ve kısas suçları dışındaki suçların ispatında Ebu Hanîfe, bir erkek ve iki kadın tanığın bulunmasını yeterli kabul eder. Akman (n 18) 88.

²²⁵ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 8a.

²²⁶ Şahitliğin şartları için bkz Akman (n 18) 88.

²²⁷ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 9a.

evvele göre fasık kabul edilecek olan kişiler, o günün en iyileri konumundadırlar. Artık bu kişilerin şahitlikleri geçerli kabul edilecektir. Müttehem olan kimsenin kazife tanıklığı, başka delillerin de bulunması durumunda dinlenebilir.²²⁸ Ayrıca valî-i cerâyim tezkiye sonucu şüpheli olan kişileri de, kendilerine yemin verdirerek tanık olarak dinleyebilir. Kadı böyle kişileri tanık olarak dinleyemese de zamanın değişmesiyle birlikte, kadı da bunları yemin verdirerek tanık olarak dinleyebilir.²²⁹

2. İkrar

İslâm hukukunda genel görüş, baskı altında alınmış olan ikrarın geçerli olmadığı, hatta kadıların böyle bir ikrar sonucu kişiye bedeni bir ceza infaz edildiği takdirde kadının sonu kısasa kadar varabilecek sorumluluğunun olduğu yönünde olsa da, hırsızlık suçu açısından ikrah altında ikrar alınabileceğine yönelik görüşler de mevcuttur.²³⁰

Dede Cöngî Efendi, “...müddea aleyh sirkati inkar eylese eğer imamın münkir sârik üzerine zann-ı galibi olup mal-ı mesruk sârikın indinde olmak şüphesi mukarrer ise imam-ı ekber re’yi ile amel eyleyip sârik-ı münkire ikâb edip ikrar ettirir...”²³¹ şeklinde naklettiği bir rivayette malı çaldığı konusunda bir kişi üzerinde kuvvetli şüphe varsa, gerekirse zor kullanarak yani işkence yaparak bu kişiye ikrar ettirilir demektedir. İkrar yoluyla hırsızdan alınan ikrarın geçerli olduğu ifade edilir.²³² “Zikrolunan ikrâhen ikrarlar malda caizdir yoksa kısas ve hududda caiz değildir.”²³³ Cümlesinden ise, ikrah sonucu elde edilen ikrarın ancak malvarlığına karşı olan suçlarda tazmin sorumluluğu bakımından geçerli olduğu ancak bu ikrar ile had ve kısas cezası uygulanamayacağı anlaşılmaktadır.²³⁴ Ancak müellif bir başka nakille, mal hususunda da ikrahın, müttehemin yaşam hakkına yönelik olmaması (işkencenin ölçülü olup kişinin ölümüne yol açmaması) gerektiğini belirtmiştir.²³⁵ Ayrıca müellif “kadı bir kimesneye kerh ve cebr edip sirkat veya katl veya kat-ı yedi ikrar ettirse ve ol kerhen olan ikrar ile ol kimesneye kısas eylese o kimesne salah ve takva ile mâruf u mevsuf adem ise kadı onun yerine kısas olunur.”²³⁶ şeklinde yer verdiği nakil ile kadının sabıkası olmayan iyi halli birinden ikrah yoluyla ikrar alması durumunda sorumlu tutulacağını belirtmiştir.

İşkence ile ilgili olarak Meşrebzâde tercümesinde, Kinaneli ibn Ebi'l-Hukayk

²²⁸ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 9b.

²²⁹ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 16a, 17a.

²³⁰ Akman (n 18) 81, 83.

²³¹ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 10b, 11a.

²³² Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 11b, 23a; Meşrebzâde (n 70) m 39.

²³³ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 23a.

²³⁴ Avcı (n 25) 379.

²³⁵ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 23a, 23b.

²³⁶ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 25a.

olayını nakletmiştir. Buna göre, Hayber'in fethinin ardından diğerlerine nasıl eman verilmişse bu şahsa ve ailesine de eman verildiği ancak fetih ganimeti olan malları saklamaması gerektiğinin kendisine ifade edildiğini belirtmiştir. Hatta Peygamber Efendimiz (sa) İbn Ebi'l Hukayk'a meşhur olan o malların nerede olduğunu sorduğunda Ebi'l Hukayk'ın bunların savaş için harcandığını geriye bir şey kalmadığını söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in (sa) kendinden bir şey saklıyorsa onun emanının kalkacağından bahisle seni katledeyim mi demesinin ardından İbn Ebi'l Hukayk katleyle demiştir. Ardından bir şahidin sıkıştırılması üzerine İbn Ebu'l Hukayk'ın gezdiği yerleri söylemesi ve burada malların bir kısmının bulunması üzerine Zübeyr bin Avvam malların tamamının yerini söylemesi için ona işkencede bulunmuştur. Daha sonra ise Ebi'l Hukayk öldürülmüştür.²³⁷ Ancak işkence konusunda Ebussuud Efendi ve İbn Kemal gibi Dede Cöngî Efendi ile aynı görüşte olmayanlar da mevcuttur.²³⁸ Nitekim Kanun-ı Esasi ile işkence tamamen kaldırılmıştır.²³⁹ Mecelle'de de bu yolla elde edilen ikrarın sahih olmayacağı ifade edilmiştir.²⁴⁰

3- Yemin

Müellif, “*Bir kimesne zevcesi veyahut kızı ve sair mehariminden biri veyahut cariyesi yanında bir ecnebi namahrem herifi bulup ve alamat-ı zinadan kubl (öpme) ve lems ve mülaabe gibi ahvallerin görse ikisi dahi mutavaat ve birbirlerine inkıyat eyledikleri halde görüp ikisini dahi katl eylese isbata hacet yoktur. Katilin yemini isbat makamına kaim olur.*”²⁴¹ şeklindeki nakliyle, yeminin zina suçu işleyenlerin katli noktasında, katleden için tek başına ispat vasıtası olarak kullanılacağını belirtmiştir. Ancak bundan başka nakillerinde bu durumun ispatı için iki veya dört tanığın gerekli olduğuna dair görüşlere de yer vermiştir.²⁴²

Zaruret durumu meydana gelmedikçe kişiye eşini boşaması, hürriyeti gibi büyük yemin ettirilmesi hukuka uygun kabul edilmemiştir. Zaruret halinde ise yine, yalnız Allah (cc) lafzı ile yemin ettirilebilir.²⁴³ Ancak valî-i cerâyimin olayın aydınlatılması amacıyla kişilere bu şekilde yemin ettirme yetkisi vardır. Kadının aksine valî-i cerâyim kişilere re'sen yemin ettirebilir.²⁴⁴

²³⁷ Meşrebzâde (n 70) m 86; Ebi'l Hukayk'ın öldürülmesi ile ilgili bunun siyâseten katle örnek teşkil ettiği çünkü olayın savaş durumunda meydana geldiği ayrıca vermiş olduğu söze uymadığı için emanının da kalkmış olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla ölüm neticesinin hırsızlık ile bağlantılı olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu olay hırsızlıkta işkencenin kabul edilirliğine delalet edecek biçimde bazı hadis ve fıkıh kitaplarında yer almıştır. bkz Avcı (n 26) 56; Ebû Davud, *Harac*, 23, 24; M Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, C 14, (Şamil Yayınevi, 1981), 193-196; Ebu Abdullah Muhammed bin Ebi Bekir bin Eyyûp İbn Kayyim El-Cevziyye, *Et-Turuku'l-Hükmiyye*, (Daru'l-Fikri'l-Fevâid, 1428); Alâeddin et-Trablusî (n 49) 171.

²³⁸ Avcı (n 25) 377, 378.

²³⁹ Kanun-ı Esasi m 26, (akt Akgündüz (n 5) C 1, 439).

²⁴⁰ MAA m 1575.

²⁴¹ Meşrebzâde (n 70) m 112.

²⁴² Meşrebzâde (n 70) m 111; Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 30a.

²⁴³ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 21a, 18b.

²⁴⁴ Mehmet Sebzî Efendi (n 9) 18b; MAA m 1746.

Tanık beyanı başlığında bahsedildiği üzere, tezkiye sonucu durumu şüpheli olan tanıkların dinlenebilmesi için kendilerine yemin verdirilir. Bu durumda tanık ve yemin delili birlikte kullanılır.²⁴⁵

4. Karine

Çalınan malın yanında bulunduğu kişi bu karineye dayalı olarak daha önce hırsızlık suçu ile sabıkalı olmasa dahi hapsedilebilir. Ayrıca hırsızlıkla sabıkalı olan failin ise ikrarının ardından hapsi uzatılır. Müellif bu durumda kişilere had cezasının uygulanacağından bahsetmez ancak bu kişiler hapsedilebilecektir. Dolayısıyla müellif yalnızca karine ile hırsızlık suçundan ötürü kişiye had verilemeyeceğini ifade etmektedir.²⁴⁶ Ancak bazı Malikiler, Ahmet bin Hanbel, İbn Teymiyye ve İbn Kayyım karineler ile de faile had cezası uygulanabileceğini ifade etmektedirler.²⁴⁷

Sonuç ve Değerlendirme

Siyâsetü’ş-Şer’iyye, ceza kanunlarına temel teşkil edecek bir nitelikte olmakla birlikte sistematik bir görünüme sahip olmaması ve fıkıh kitaplarından yaptığı alıntılarla farklı görüşlere yer vermesiyle, kanun ile fıkıh kitabı hüviyeti arasında bir görünüm arz etmiştir. Bazı önemli kavramlardan bahseden eserde bu kavramların doğrudan tanımları yapılmamıştır. Ceza hukukuna dair birçok konuya değinmemiş olması dolayısıyla daha çok özel bir kanun düzenlemesi gibi görünse de, içerisinde birçok farklı suç tipine dair belirlemeler barındırmaktadır. Ancak bu suç tiplerine dair yapılan açıklamalar sınırlı olup, maddi ve manevi unsurlarını açık bir şekilde ortaya koymamış, müeyyidesini net olarak belirtmemiştir. Siyâset konusu çerçevesinde bazı ceza hukuku ilkelerine yer veren eser, aynı çerçevede suç teorisine dair hükümleri incelemiştir. Muhakeme hukukuna dair açıklamalar barındıran eserde, kadıların yetkileri incelenmiş olup, üst mahkeme ve ilk derece mahkemesi ayırımından bahsedilmiştir. Kadılar ile valilerin yetkilerinin karşılıklı olarak değerlendirilmesi yoluyla da yürütme ve yargı organı arasındaki farklardan bahsedilmiştir.

Siyâsetü’ş-Şer’iyye tüm bu nitelikleriyle ceza ve ceza muhakemesi hukukuna yönelik yapılacak düzenlemelere bir dayanak teşkil edecek niteliktedir. Nitekim yazıldığı tarihten itibaren birçok düzenleme ve eserde etkilerinin görülmesi mümkündür. Özellikle, İslâm hukukunda cezaların ağırlaştırılması hususunda kendisine başvurulması zorunlu bir eserdir. Ayrıca İslâm hukukunda kuvvetler ayrılığına yönelik açıklamalara da yer veren eser yazıldığı tarih dikkate alındığında, bu yönüyle de öne çıkmaktadır.

²⁴⁵ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 16a, 17a.

²⁴⁶ Mehmet Sebzi Efendi (n 9) 22b; Meşrebzâde (n 70) m 90.

²⁴⁷ Avcı (n 25) 375; Ebu Abdullah Muhammed bin Ebî Bekir bin Eyyûp İbn Kayyım El-Cevziyye, İ’lâmü’l Muvakkı’in, (Daru’l-Kitabü’l-İlmiyye, 1411/1991), C 2, 76-77, C 3, 173; İbn Kayyım (n 237) 12, 13.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- Açık, Turan, “Dede Cöngi’nin Siyâsetü’ş-Şer’iyesi’nin Mehmet Sebzî Efendi Tercümesi”, (2016), 2(3), *Journal of Turkish Language and Literature*, 1-24.
- Akbulut, Berrin, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Adalet Yayınevi 2019).
- Akgündüz, Ahmet, “Dede Cöngi”, *DİA*, C IX, (TDV Yayınları 1994).
- Akgündüz, Ahmet, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Kamu Hukuku*, C I, (OSAV Yayınları 2011).
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılahları Kâmûsu*, (OSAV Yayınları 2018).
- Akman, Mehmet, *Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması*, (Eren Yayıncılık 2004).
- Akşit, M Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, (Gümüşev Yayıncılık 2019).
- Akyüz, Vecdi, *İslam Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim, Divan-ı Mezalim*, (MÜİFAV Yayınları 1995).
- Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm*, C 1, (çev: Rasim Gündoğdu, Osman Erdem), (DİB Yayınları 2017).
- Apaydın, H Yunus, “Siyâset-i Şer’iyye”, *DİA*, C 37, (TDV Yayınları 2009).
- Apaydın, H Yunus, “Karâfi, Şehâbeddin” *DİA*, C 24, (TDV Yayınları 2001).
- Atar, Fahrettin, “Af”, *DİA*, (TDV Yayınları, 1988).
- Avcı, Mustafa, “Osmanlı Hukukunda Suça Teşebbüs”, 2013, 2, ERÜHFD, 7-37.
- Avcı, Mustafa “Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış”, (2004), 12(3-4), SÜHFD, 87-159.
- Avcı, Mustafa, “Hukuk Tarihimizde Hukuka Aykırı Deliller Sorunu: İşkence (Örf-i Maruf) Uygulaması” (2003), 147, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 45-76.
- Avcı, Mustafa, “İslâm’ın Ceza Hukukuna Katkısı”, (2006), 8, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 113-148.
- Avcı, Mustafa, “Kasten Öldürme ve Kasten Yaralama Suçlarının Manevi Unsurlarını Ayırt Etmeye Yarayan Ölçütler”, (2005), KHUKA, 86-98.
- Avcı, Mustafa, “Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası”, (2018), 26(2), SÜHFD, 15-45.
- Avcı, Mustafa, “Töre Cinayetlerinin Tarihi Kökenleri”, (2005), 158, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 119-144.
- Avcı, Mustafa, *Hukuk Tarihimizde Hapis* (Adalet Yayınevi, 2019).
- Avcı, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Adalet Yayınevi 2018).
- Avcı, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku Özel Hükümler*, (Adalet Yayınevi 2018).
- Avcı, Mustafa, *Türk Hukuk Tarihi*, (Atlas Yayınevi 2019).
- Aydın, Mehmet Âkif, “Liân”, *DİA*, C 27, (TDV Yayınları 2003).
- Aydın, Melikşah, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*, (Adalet 2016).
- Aykan, Yavuz, “A Legal Concept in Motion: The ‘Spreader of Corruption (sa’i bi’l-fesad) from Qarakhanid to Ottoman Jurisprudence”, (2018), *Islamic Law an Society*, 1-19.
- Aykanat Mehmet, Melikşah Aydın, ‘Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları’ Mahmud Esad Seydişehrî’nin Ceza Hukuku Dersleri, Mehmet Aykanat, İbrahim Ülker (ed) (İstanbul 2020).
- Aykanat, Mehmet, Mustafa Ünal, ‘Şerh-i Kanun-ı Ceza’nın Hukuki Değeri’ Mahmud Esad Seydişehrî’nin Ceza Hukuku Dersleri, Mehmet Aykanat, İbrahim Ülker (ed) (İstanbul 2020).
- Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*, (Hikmet Yayınları, 1979).
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C III, (Bilmen Yayınevi ty)

- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, (haz Abdullah Kahraman), (Nizamiye Akademi 2016).
- Boynukalın, Mehmet, “Suç”, *DİA*, C 37, (TDV Yayınları 2009).
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C 1, (haz Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen), (Meral Yayınevi ty).
- Çağrı, Mustafa, “İtiyat”, *DİA*, C 23, (TDV Yayınları 2001).
- Çalış, Halit, “Zaruret”, *DİA*, C 44, (TDV Yayınları 2013).
- Dağcı, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Müessir Fiiller*, (TDV Yayınları 2018).
- Dede Cöngî, Minkarizade İbrahim Kemaleddin, *Tercüme-i Siyâsetnâme*, (çev: Meşrebzâde Mehmed Ârif Efendi), in: Ahmet Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Kamu Hukuku*, C I, (OSAV Yayınları 2011).
- Dede Cöngî, Minkarizade Kemâlüddin İbrâhîm, *Terceme-i Risâle-i Siyâset-i Şer'iyye*, (çev: Mehmet Sebzi Efendi), (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu, no: 4982, 1121 / 1709).
- Dede Cöngî, Şer'i Siyaset, (çev: Asım Cüneyd Köksal), (İlke Yayıncılık 2019).
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, (Aydın Kitabevi 1982).
- Döndüren, Hamdi, “Garamet”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, C III, (Şamil Yayınevi 2000).
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Meşru Müdafaa”, *DİA*, C 29, (TDV Yayınları 2004).
- Ebû Davud Süleyman bin Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Davud Tercüme ve Şerhi*, (haz Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar), (Şamil Yayınevi 1987).
- Ebu Zehra, Muhammed, *el-Cerime ve 'l-Ukûbe fî 'l-Fıkhi 'l-İslami*, (Daru'l-Fikri'l-Arabiyye, 1998).
- Ebu'l-Hasan, Alâeddîn Ali bin Halil et-Trablûsî el-Hanefî, *Muînü'l Hükkam*, (Daru'l-Fikir, ty).
- Ebu'l-Hüseyn Müslim bin İsmail el-Haccâc, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (çev ve şerh: Ahmed Davudoğlu), (Sönmez Yayınevi 1977).
- el-Buhârî, Muhammed, *Sahîh-i Buhârî*, (çev: Soner Duman, Halil Aldemir, Mehmet Odabaşı, Beşir Eryarsoy, İshak Emin Aktepe, İbrahim Tüfekçi), (Karınca & Polen 2017).
- El-Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed bin Habib el-Basrî, *El-Ahkâmü's Sultaniye*, (muhakkik: Ahmet Câd), (Dârulhadis Yayınevi), 2006.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, (Ensar Neşriyat 2016).
- Erel, Zeynep Gül, *Dede Cöngî's Risâletü's-Siyâseti's-Ser'iyye: A Context Analysis Through Its Translations in The Sixteenth And The Nineteenth Centuries*, (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2012).
- Erkal, Mehmet, ‘el-Ahkâmü's-Sultâniyye’, *DİA*, C 1, (TDV Yayınları 1988).
- Erten, Murat, “Dede Cöngî Siyâsetnâmesi'nde Kadının ve Valinin Siyasal Görevleri: Hukuk-Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Karşılaştırma”, (2015), 4, Mavi Atlas Dergisi, 165-189.
- es-Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed bin Ahmed, *el-Mebsût*, (Daru'l-Mârif 1414/1993).
- et-Tirmizi, Muhammed İbn İsa, *Sünen-i Tirmizi Tercümesi*, (çev: Abdullah Parlıyan), (Konya Kitapçılık 2007).
- Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C II (Yapı Kredi Yayınları 1998).
- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, (İstanbul 1989).
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev: Mehmet Yazgan), (Beyan Yayınları 2013).

- Hatemi, Hüseyin, *İslam Hukuku Dersleri*, (Sümer Kitabevi 2012).
- Heyd, Uriel, *Studies In Old Ottoman Criminal Law*, V L Menage (ed), (At The Clarendon Press 1973).
- İbn Âbidin, Muhammed Emin bin Ömer bin Abdulaziz Âbidin, Reddu'l-Muhtâr Ale'd-Durri'l-Muhtâr, (Dâr'ul-Fikir 1421/2000).
- İbn Kayyim El-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed bin Ebî Bekir bin Eyyûp, İ'lâmü'l Muvakkı'ın, (Daru'l-Kitabü'l-İlmiyye, 1411/1991).
- İbn Kayyim El-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed bin Ebî Bekir bin Eyyûp, *Et-Turuku'l-Hükmiyye*, (Daru'l-Fikri'l-Fevâid, 1428).
- İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (çev: Haydar Hatipoğlu), (Kahraman Yayınları 2012).
- Köksal, Asım Cüneyd, *Fıkıh ve Siyaset Osmanlılarda Siyaset-i Şer'iyye*, (Klasik Yayınları 2017).
- Köksal, M Asım, *İslâm Tarihi*, C 14, (Şamil Yayınevi, 1981).
- Köse, Hızır Murat, "Siyaset", *DİA*, C 37, (TDV Yayınları 2009).
- Köse, Saffet, "Rüşvet", *DİA*, C 35, (TDV Yayınları 2008).
- Mahmud Esad Efendi, *Şerh-i Kanun-ı Ceza*, (İstanbul 1302).
- Marinos Sariyannis and E Ekin Tuşalp Atiyas, "The Imperial Heyday: The Formation of the Ottoman System and Reactions to It", *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*, (Brill 2019).
- Mevkufâtî, Mehmed, *Multeka'l-Ebhur, Mevkûfât*, (Mültekâ Tercümesi), (çev: Ahmed Davudoğlu), C 2, (Sağlam Kitabevi 1980).
- Midilli, Muharrem, *Klasik Osmanlı Ceza Hukukunda Şeriat-Kanun Ayrımı*, (Klasik Yayınları 2019).
- Midilli, Muharrem, "Dede Cöngî'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye'si Osmanlı Ceza Kanunlarının Hukuki Temellendirmesi midir?", *Osmanlıda İlm-i Fıkıh Âlimler, Eserler, Meseleler*, (İsar Yayınları 2017).
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C IV, (MEB Yayınları 1996).
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, (Phoenix Yayınevi 2017).
- Örsten Esirgen, Seda, 'Osmanlı Hukukunda Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçu', (2016), 65 (4), AÜHFD, 2306-2329.
- Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Seçkin Yayınevi 2019).
- Polat, Murat, "İslâm Ceza Hukukunun Karakteristik Özelliklerinden Bazı Örnekler" (2017), 9, AUID, 249-286.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, (Arkadaş Yayınevi 2012).
- Schacht, Joseph, *İslam Hukukuna Giriş*, (çev: Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener), (Otto Yayınları 2018).
- Süreyya, Mehmed, *Sicil-i Osmanî*, C III, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1996).
- Şahin, Kamil, "Halvânî", *DİA*, C 15, (TDV Yayınları, 1997).
- Tuna, Abdullah Sabit, *Osmanlı Siyasetname Geleneği İçinde Dede Cöngî'nin Yeri ve Eserinin Tahlili*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2011).
- Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, (Başbakanlık Basımevi 1991).
- Ünal, Mustafa, *İslâm Hukukunda Haksız Fiil Sorumluluğu*, (Adalet Yayınevi 2019).
- Yaman, Ahmet, *Siyaset ve Fıkıh*, (İz Yayıncılık, 2015).
- Yeniçeri, Celal, "Mezalim", *DİA*, C 29, (TDV Yayınları 2004).
- Zuhaylî, Vehbe, *Nazariyyetü'd-Darûretü's-Şer'iyye*, (Müessesetu'r-Risâle 1985).